

Brukares erfarenheter av arbetslivsinriktad rehabilitering

Agnetha Hammerin

Fokus-Rapport 2010:1

Brukares erfarenheter av arbetslivsinriktad rehabilitering.

© Författare och Fokus Kalmar län

FÖRFATTARE: Agnetha Hammerin

OMSLAG OCH LAYOUT: Marit Larsson

KOPIERINGSFÖRBUD

Detta verk är skyddat av upphovsrättslagen!

ISBN: 91-975236-9-0

ISSN: 1404-3076

TRYCKERI Lenanders Grafiska AB, Kalmar

Att vara arbetslös är ju så tröstlöst
tråkigt, så det är inte klokt

Innehåll

Förord	7
Författarens förord	9
Sammanfattning	10
Inledning	13
Uppdrag	13
Syfte och frågeställningar	13
Bakgrund	14
Utanförskap	15
Samverkan och samordning av rehabiliteringsinsatser ...	16
Finansiell samordning av rehabiliteringsinsatser	17
Särskilda Samordningsförbund	19
Samordningsförbundet i Kalmar län	19
ARHoV och ACR	20
Arbetsrehabilitering som tjänst	23
Upplägg och genomförande	28
Med vems mått mätt?	28
Utvärderingens design	29
Bearbetning av insamlat material	31
Etiska överväganden och tillförlitlighet	31
Deltagarnas erfarenheter	33
Erfarenheter av olika projektaktiviteter	33
Första mötets betydelse	33
Betydelsen av tydligt syfte	35
Arbetsträning respektive praktik	37
Utlåtande om arbetsförmåga	42
Samverkan	44
Erfarenheter av projektets processer	47
Stöd från personalen	47
Stöd från praktikplats	49
Stöd från handläggarna	50
Stöd från andra deltagare	51
Stöd från familj	52
Inflytande och delaktighet	52
Närhet till arbetsmarknaden	54
Det bästa och det sämsta i projektet	56
Det bästa	56

Det sämsta	57
Deltagarnas förväntningar	59
När förväntningar infrias	59
När förväntningar inte infrias	60
När förväntningar överträffas	61
När förväntningar inte överträffas	62
Slutord	63
Om samverkan – samordning – lärande	63
Om det gemensamma mötet	64
Om syfte och förväntningar	65
Om gott resultat	66
Referenser	69
Bilagor	73

Förord

Utvärderingen av projekten Arbetsrehab Hultsfred och Vimmerby (ARHoV) och Arbetscentrum Rehab (ACR) och Ungdoms ACR i Västervik har gjorts på uppdrag av Samordningsförbundet i Kalmar län. Dessa två projekt är de första av Samordningsförbundets åtta projekt som nu utvärderas i länet.

Samordningsförbundet önskade få veta hur kvalitet, enligt deltagarna, genereras i projekten.

Utvärderingen ger en fullständig beskrivning av vad deltagarna anser är gott resultat och vad i projektens processer som har bidragit till det. Likaså får vi kunskap om vad som har varit mindre bra och som behöver förbättras.

Utvärderingen påminner oss alla om att bakom varje siffra i statistiken finns en människa vars erfarenheter är något att lära utav. När vi får brukares perspektiv på hur de upplever våra insatser får vi också hjälp med att identifiera förbättringsområden. Brukarnas erfarenheter i utvärderingen kommer därför att bli värdefulla i det fortsatta arbetet med arbetslivsinriktad rehabilitering. På så vis kan vi tillsammans kvalitetsutveckla verksamheten.

Slutligen vill jag tacka alla inblandade parter för ett gott samarbete under processens gång. Dock vill jag rikta ett särskilt tack till alla deltagare som så generöst har delat med sig av sina erfarenheter, utan er medverkan hade detta kunnat bli en utvärdering med fler siffror i statistiken.

Per Adler

Verkställande tjänsteman,
Samordningsförbundet i Kalmar län.

Författarens förord

Varmt tack till alla deltagare för att ni så frikostigt har delat med er av era erfarenheter från projekten. Flera av er har ringt och berättat om era erfarenheter och ett sextiotal av er besvarade enkäten, där ni dessutom hade skrivit ner tankar och synpunkter kring projekten. Dessvärre var det inte tillräckligt många som besvarade enkäten för att vi skulle kunna sammanställa svaren till statistik. Era enkätsvar har ändå varit värdefulla då de har bidragit till att fördjupa vår förståelse av projekten.

Ett alldeles särskilt varmt tack riktas till er som i fokusgrupperna, i återföringsseminarierna och i intervjuerna har reflekterat kring vad som ger kvalitet i arbetslivsinriktad rehabilitering. Tack för att ni har ställt er tid till förfogande. Tack till medarbetare på Fokus, Ann-Christine Larsson som inspirerat och aktivt deltagit i utvärderingsprocessen, Marit Larsson för grafik och layout och Ritva Gough som läst och kommenterat utkast.

Agnetha Hammerin

Utvecklingsledare/utvärderare

Fokus Kalmar län

Sammanfattning

Den här rapporten är en kvalitativ utvärdering av två projekt om arbetslivsinriktad rehabilitering. Projekten ARHoV och ACR¹ har bedrivits av Samordningsförbundet i Kalmar län inom ramen för Finsam (finansiell samordning av rehabiliteringsinsatser) och avslutades i december 2009.

Samordningsförbundet ville få kunskap om hur projektens aktiviteter och processer genererar kvalitet och leder till gott resultat enligt deltagarna. Denna utvärdering har därför ett tydligt brukarperspektiv och bygger på svar från fokusgrupper, återföringsseminarier och intervjuer, våren 2009.

Utvärderingens design utgår ifrån dess tänkta användning, som ett underlag för lärande och fortsatt verksamhetsutveckling. Det innebär att det värderande momentet i utvärderingen är nedtonat, eftersom värderingen inte består av mätning av effekter i traditionell mening. Istället vill utvärderingen bidra till reflektion och förståelse för förhållanden som enligt brukarna har betydelse för deras väg tillbaka till arbetslivet.

Ett gott resultat i projektet är om utredningen om arbetsförmåga har legitimitet hos berörda myndigheter och leder till att deltagarnas situation förändras. Att ha fått ett arbete eller att man upplever sig ha kommit närmare arbetsmarknaden är enligt deltagarna goda resultat inom projektet. Även ett beslut om till exempel sjukbidrag eller fortsatt sjukskrivning utgör gott resultat i så motto att ett beslut grundat på utredningen om arbetsförmågan har fattats. Utvärderingen visar tydligt att den process som är mest betydelsefull för om deltagare når ett gott resultat är att de upplever en personlig utveckling. Resultatet visar att personlig utveckling är den enskilt största motivationsfaktorn i deltagares rehabilitering. Av utvärderingen framgår att handledarnas kompetens och förmåga att interagera påverkar i vad

¹ Arbetsrehab. Hultsfred och Vimmerby (ARHoV) och Arbetscentrum Rehabil. (ACR) och Ungdom ACR i Västervik.

mån deltagaren upplever sig vara genuint delaktiga i sin rehabilitering. När deltagare har känt sig delaktiga har också projektaktiviteterna upplevts som meningsfulla och deras självförtroende har stärkts. De anser att de genom sitt deltagande i projektet har kommit närmare arbetsmarknaden och för några av dem har deltagandet resulterat i ett arbete.

Utvärderingen pekar dock på att det finns en otydlighet i hur projektens syfte kommuniceras deltagare. Denna otydlighet har betydelse för rehabiliteringen och för hur deltagare uppfattar projektets kvalitet.

Ett angeläget förbättringsområde för projektägarna är att tillskapa strukturer för återkoppling av hur den rekommendation om insats som ges i utlåtandet om arbetsförmåga har verkställts av berörda myndigheter. En struktur där även deltagaren ges möjligheter att återkoppla sina erfarenheter av den rekommenderade insatsen skulle tillföra viktiga kunskaper till projektägarna om den arbetslivsinriktade rehabiliteringens tjänster.

Inledning

Uppdrag

Fokus, Kalmar län, som är en forsknings- och utvecklingsenhet inom socialtjänstens område har av Samordningsförbundet i Kalmar län fått uppdraget att utvärdera två av de åtta projekt som för närvarande drivs inom ramen för finansiell samordning av rehabiliteringsinsatser i länet.² Utvärderingen avser Arbetsrehabilitering i Hultsfred och Vimmerby (ARHOV) och Arbetscentrum Rehab i Västervik (ACR & Ungdom ACR).³

Utvärderingen är kvalitativ och har ett brukarperspektiv.⁴ Uppdraget har inneburit att fånga deltagares uppfattning om hur projektens aktiviteter och processer leder fram till gott resultat.

Syfte och frågeställningar

Det övergripande syftet är att få kunskap om *vilka* aktiviteter och processer som leder till gott resultat och *hur* de enligt deltagarna genererar kvalitet i projekten.⁵ Vi har utgått från följande frågeställningar:

- Vad anser deltagare och personal är gott resultat?
- Vilka aktiviteter och processer leder till gott resultat?
- Hur genereras kvalitet i projektens aktiviteter och processer, så att de leder till gott resultat?
- Vad anser deltagare är bra och vad anser de behöver förbättras?

² Regeringen beslutade under 2003 om finansiell samordning av rehabiliteringsinsatser (Finsam).

³ För att underlätta läsningen används framgent endast förkortningen ACR.

⁴ Med brukare avser vi de personer som deltar i eller har deltagit i något av projekten.

⁵ Med begreppet deltagare avser vi endast de som deltar i eller har tagit i något av projekten.

Bakgrund

Jag gjorde nytta igen helt enkelt och man kände sig mer värdefull, självförtroendet vart bättre.

Och så känner man sig plötsligt lite som medlem i samhället.

Citaten ovan kommer från två av projektens deltagare och handlar om känslor, om att ha betydelse för andra, känna sig delaktig och befinna sig i ett innanförskap. Citaten handlar också om tillväxt, det vill säga personlig tillväxt eller utveckling. Att ha ett arbete handlar följaktligen inte bara om att ha sin försörjning, utan det handlar om så mycket mer. Att göra nytta igen, att känna sig som en samhällsmedlem och att tillhöra en social gemenskap.

I dessa två meningar fångas betydelsen av att ha ett arbete och i dem underförstår vi samtidigt betydelsen av att inte ha det. Som vuxen har arbetet betydelse för vår identitet. Försörjning genom arbete ger oberoende, men har även betydelse som statusmarkör. Genom arbetet positionerar vi oss gentemot andra och några påtagliga markörer är lön och utbildning. Mer subtila markörer är till exempel ordval och graden av att vara behövd, det vill säga grad av stress för att hinna med såväl arbete, hem och familj som fritid och vänner. Följaktligen kan även stress vara en statusmarkör; jag är upptagen, efterfrågad, ingår i ett kollektiv, det arbetande kollektivet.

Arbete utgör grunden för vår välfärd och den svenska arbetsmarknadspolitiken har byggts utifrån arbetslinjen, där låg arbetslöshet har varit och fortfarande är målet.⁶ Lönearbetets starka koppling till våra välfärdssystem har därför grundläggande betydelse för hur välfärden utvecklas.⁷ I ekonomiskt svåra tider ställs ökade krav på individens ansvar både i arbetslivet och i privatlivet, samtidigt som det sker nedskärningar i välfärdssystemen. Det kollektiva ansvaret tenderar att bli mer och mer osynligt och utanförskapet ökar.⁸

⁶ Grape 2001, Lindqvist och Marklund 1995.

⁷ von Otter 2003:b.

⁸ Se t.ex. Palme m.fl. 2001.

Utanförskap

När ett begrepp används i en mängd olika sammanhang finns alltid risken att det urvattnas och blir oprecist. Begreppet utanförskap har präglat den politiska debatten under senare tid och begreppet kan förstås från flera olika perspektiv.⁹ Med begreppet avses vanligen ett socialt och ekonomiskt utanförskap och det är även i den betydelsen som vi använder begreppet i denna utvärdering.

På en krympande och alltmer specialiserad arbetsmarknad ställs höga krav på arbetsförmågan, varför redan utsatta grupper får det allt svårare att hitta arbete. Ett exempel är de som under lång tid har varit sjukskrivna eller saknat arbete och som är de grupper som arbetslivsinriktad rehabilitering vänder sig till. Även andra grupper får det svårare att skaffa arbete. En sådan grupp är ungdomar och nyanlända invandrare, som står inför att skaffa sig fotfäste på arbetsmarknaden.

Vad innebär arbetsförmåga?

En definition av arbetsförmåga och som vi i utvärderingen ansluter oss till är att individens arbetsförmåga är resultatet av samspelet mellan individens kapacitet och arbetets krav på individen.¹⁰ Följaktligen påverkas inte individens arbetsförmåga enbart av hans individuella kapacitet utan även på arbetet självt.

Hur utreds arbetsförmåga?

En persons arbetsförmåga inrymmer flera dimensioner och vid bedömning av arbetsförmågan måste därför dessa relateras till varandra. Individens arbetsförmåga innebär en persons fysiska, psykiska och sociala förutsättningar relaterat arbetets förutsättningar.

I en utredning om arbetsförmåga är det vanligt att enbart någon av dimensionerna fokuseras. Det blir sedan den dimensionen som kommer att ligga till grund för de rehabiliterande insatserna. För att skapa hållbara rehabiliteringsprocesser med bärkraftiga vägar tillbaka till arbetslivet behövs därför att indi-

⁹ Se t.ex. Fahlgren 2009.

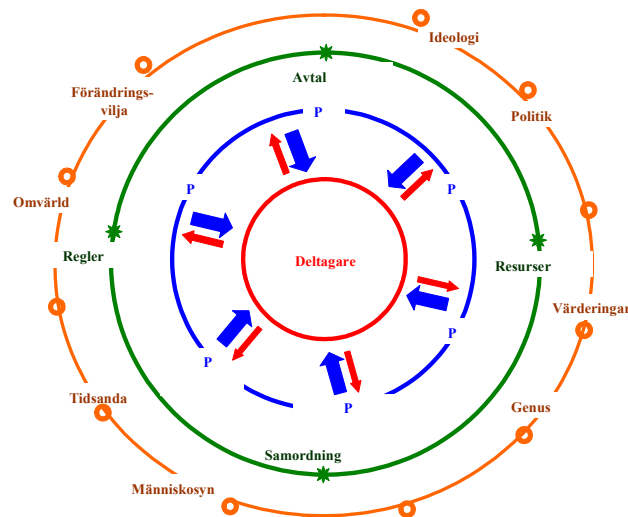
¹⁰ Se t.ex. Ludvigsson m.fl. 2006.

videns kapacitet och arbetsförmåga bedöms ur flera perspektiv. Därför behövs det olika sätt för att utreda arbetsförmåga på.

Samverkan och samordning av rehabiliteringsinsatser

Vid samverkan och samordning av rehabiliteringsinsatser mellan olika rehabiliteringsaktörer är det, som tidigare har beskrivits, nödvändigt att ta hänsyn till de olika dimensionerna som inryms i arbetsförmågan. Dels för att individerna inte ska riskera att hamna ”mellan stolar”, dels för att komplexiteten i arbetet med utredning och rehabilitering kräver det.

När det gäller rehabiliteringssamordning lyfter forskare särskilt fram två förhållanden som påverkar komplexiteten: de olika regelverken och bristen på kommunikation mellan rehabiliteringsaktörer.¹¹ Detta kan bero på att rehabiliteringen återfinns på tre arenor: den medicinska samt produktions- och myndighetsarenan.¹² Nedanstående bild pekar på komplexiteten i samverkansprocesserna.

Figur 1. Figuren visar komplexiteten i en samverkansprocess.

¹¹ Ekberg 2004.

¹² Lindqvist 2000.

Med ringen i mitten ”Deltagare” symboliseras att alla aktörer/parter i projektet har att utgå från varje deltagande persons unika förutsättningar och förmågor.

Den andra ringen ”P” omfattar de aktörer/parter som deltar i projekten. De blå pilarna står för kommunikationen från rehabiliteringens aktörer till deltagarna och de röda pilarna för kommunikationen från deltagarna. Pilarna står också för dialogen om vad var och en ska bidra med i rehabiliteringsprocessen.

Den tredje gröna ringen visar att deltagaren och alla aktörer/parter är omgivna av system med regler, avtal, rutiner och förhållningssätt. Aktörerna kommer från olika myndigheter, där respektive myndighet är omgiven av sina regelsystem. Detta visar ytterligare komplexiteten i samverkan, särskilt när regelsystemen inte understödjer varandra. De kan motverka varandra och förändras över tid, då även förutsättningarna för parternas samverkan förändras.

Den röda yttre ringen står för ett yttre system som påverkar de övriga. Övergripande samhällsstrukturer har en stabilitet som gör dem tröga och svåra att på kort sikt påverka. Komplexiteten i organiseringen av samverkan medför svårigheter att påverka förutsättningarna och uppnå önskade effekter i komplexa frågor.¹³

Figuren tydliggör värdet av att diskutera komplexiteten i samverkan tillsammans med de parter som ingår i ett rehabiliteringsprojekt. Syftet med samverkan är, som vi ser det, att det problem som ska lösas eller möjligheterna till lösning ägs tillsammans. Även om samverkan av samtliga uppfattas som värdefull och innebär många fördelar, så är det svårt att åstadkomma den samordning som möjliggör ett samfällt handlande.

Finansiell samordning av rehabiliteringsinsatser

Regeringen beslutade under 2003 om finansiell samordning av de rehabiliteringsinsatser som ges till personer med behov av insatser från flera av samarbetsparterna; försäkringskassan, ar-

¹³ Larsson 2007.

betsförmedlingen, kommunen och landstinget (Finsam).¹⁴ Tanken med samordning är att parterna använder sina resurser effektivt och på ett sådant sätt att den enskildes förmåga till eget förvärvsarbete stärks. En väl genomförd rehabilitering syftar primärt till att den enskilde får meningsfull sysselsättning och ett minskat behov av insatser från såväl hälso- och sjukvården som från samhället i övrigt. Dock framhålls att det inte är nödvändigt att varje insats som ges inom Finsam leder till att personen verkligen kommer i arbete, men att det ska vara rehabiliteringens mål.¹⁵

I statskontorets slutrapport till regeringen framhålls att kopplingen mellan de fyra samarbetsparternas ordinarie arbetsuppdrag och målsättningen inom Finsam skiljer sig åt.¹⁶ För försäkringskassans och arbetsförmedlingens verksamhet är det centralt att personer ska kunna återgå till arbete. Det förutsätter att personerna har ett arbete att återgå till eller är anställningsbara. Kommunernas och landstingens uppdrag gentemot den enskilde är mer omfattande. Det innebär att de även ska medverka till god livskvalitet såväl i socialt som medicinskt avseende. I slutrapporten betonas även att incitamenten för parternas engagemang i Finsam kan vara olika starka. Försäkringskassans och kommunernas kostnader för försörjning förväntas minska, medan arbetsförmedlingens och landstingens incitament inte är lika påtagliga. Arbetsförmedlingen har egentligen inte någon egen ekonomisk nytta av Finsam, utan deras deltagande förväntas istället vara att bidra till den samhälleliga nyttan. Däremot förväntas behovet av vårdinsatser från sjukvården att minska.

I rapporten betonas samtidigt att det är arbetsförmedlingen och landstinget som är de parter som har störst möjlighet att anordna rehabiliteringsinsatser. Till exempel bidrar lönebidrag till att upprätthålla produktionen och är därför en insats att föredra framför annat ekonomiskt stöd från samhället.

¹⁴ Lag 2003:1210.

¹⁵ Prop 2002/03:132.

¹⁶ Statskontoret 2008:16. Statskontoret fick 2004 regeringens uppdrag att utvärdera satsningen med Finsam. Första utvärderingen gavs ut 2005 ”Den första tiden med Finsam”. Härfter har ytterligare tre utvärderingar genomförts, 2006, 2007 och 2008 samt en slutrapport 2008.

Särskilda Samordningsförbund

Verksamhet inom ramen för Finsam bedrivs genom att det har tillskapats särskilda samordningsförbund med de samverkande parterna som medlemmar. Finsam har härigenom getts en stark lokal och praktisk struktur att verka utifrån. Lagtexten om finansiell samordning av rehabiliteringsinsatser föreskriver att ett samordningsförbund har tydlig lokal struktur och följande uppgifter:

- besluta om mål och riktlinjer för den finansiella samordningen,
- stödja samverkan mellan samverkansparterna,
- finansiera sådana insatser som ligger inom de samverkande parternas samlade ansvarsområde,
- besluta på vilket sätt de medel som står till förfogande för finansiell samordning ska användas,
- svara för uppföljning och utvärdering av rehabiliteringsinsatserna, och upprätta budget och årsredovisning för den finansiella samordningen.¹⁷

Samordningsförbundet i Kalmar län

Samordningsförbundet i Kalmar län är ett kommunalförbund som bildades 2005 av försäkringskassan, arbetsförmedlingen, landstinget och länets kommuner. Det leds av en styrelse med ledamöter från de samverkande parterna.¹⁸ Inom samordningsförbundet bedrivs åtta projekt, riktade till personer med behov av samordnade arbetslivsinriktade rehabiliteringsinsatser.¹⁹ Särskilt betonas att projekten ska utformas utifrån de lokala förutsättningarna. *Det är lokalt man känner till problemen och det är lokalt de ska lösas.*²⁰

¹⁷ Lag 2003:1210 om finansiell samordning av rehabiliteringsinsatser.

¹⁸ Samordningsförbundet i Kalmar län, 2008.

¹⁹ Arbetscentrum Rehab (ACR) och Ungdoms Arbetscentrum Rehab i Västertervik, Kalmar ArbetsRehab (KARB), NET-rehab. i Nybro, Emmaboda och Torsås, Nykraft i Oskarshamn, Högsby och Mönsterås, Arbetsrehab Hultsfred och Vimmerby (ARHoV), Brokraft Öland i Mörbylånga, Arbetsrehab Borgholm samt projekt TIA i Kalmar (Till och I Arbete).

²⁰ Citat ur Samordningsförbundet i Kalmar läns informationsbroschyr 2008.

ARHoV och ACR

Den här utvärderingens två projekt riktar sig till personer som saknar arbete. De är sjukskrivna eller beroende av försörjningsstöd och aktuella hos mer än en av de samverkande myndigheterna. Båda projekten tillkom 2007 och är en samverkan mellan socialtjänst, arbetsförmedling, försäkringskassa och landsting. Liknande projekt har dessförinnan bedrivits i kommunerna. ARHoV är dessutom ett samarbete mellan Hultsfred och Vimmerby kommuner.²¹ ACR avser Västerviks kommun och i projektet ingår även Ute-ACR med särskilt fokus på unga vuxna.²² Ute-ACR tillkom utifrån erfarenheterna av att unga deltagare på väg till ett arbete var i behov av ytterligare möjligheter till förankring på en arbetsplats.

Syftet med projekten är att utveckla förhållningssätt och metoder, som innebär att myndigheternas resurser samordnas och används effektivt utifrån varje enskild deltagares behov av vägledning till egen försörjning. Projekt ACR anger dessutom som mål att deltagare får stärkt självkänsla, att det egna ansvarstagandet ökar, att deltagare inspirerats välja nya vägar och att resignation och inaktivitet motverkas samt att en sammanhållen rehabiliteringskedja har skapas.

För att projekten ska nå ett gott resultat förutsätts dels ett aktivt samarbete mellan myndigheternas handläggare, anställda i projekten och den enskilda deltagaren dels att insatserna är av god kvalitet. Projekten har var sin styrgrupp knuten till sig. Styrgruppen träffas regelbundet med representation från de samverkande myndigheterna. I båda projekten ingår en utredande funktion där deltagarens behov och arbetsförmåga utreds och handlingsplan upprättas. Utredning och bedömning av arbetsförmågan är projektens huvuduppgift. I denna ingår arbetsutredning där deltagaren tränar sin arbetsförmåga vid olika arbetsmoment inom till exempel kök, sömnad, dator, snickeri. Inom båda projekten finns även möjlighet att arbetspröva på en arbetsplats.

²¹ Arbetsrehabilitering i Hultsfred och Vimmerby (ARHOV).

²² Arbetscentrum Rehab i Västervik (ACR & Ungdom ACR).

Grundläggande moment i projektens arbetssätt är gemensamma möten där deltagaren träffar sin handläggare från de myndigheter som är aktuella i det enskilda fallet. Det kan vara en handläggare från försäkringskassan, arbetsförmedlingen, socialtjänsten och sjukvården. Vid dessa möten medverkar alltid även handledaren från projektet. Tanken med de gemensamma mötena är att de ska vara en arena där man tillsammans med deltagaren gör en handlingsplan och kommer överens om mål för dennes arbetsrehabilitering. De involverade myndigheterna har att samordna sina resurser och skapa förutsättningarna så att målet sedan kan uppnås.

ARHoV

Deltagare kommer till projektet genom att en remiss skrivs av handläggare på ansvarig myndighet. Ärendet behandlas därefter i så kallad Koordinationsgrupp, vars uppgift är att göra en bedömning av personens behov av arbetsrehabilitering. Gruppen beslutar om personen ska börja med en förberedande insats, om arbetsförmågan ska utredas eller om det är aktuellt med någon annan insats från en enskild myndighet. Koordinationsgruppen består av en arbetsledare från de arbetsförberedande verksamheterna, samt representanter från de samverkande myndigheterna. Representanterna i gruppen har följande kompetenser: arbetsterapeut, rehabiliteringssamordnare, arbetsförmedlare, samtalsterapeut, sjukgymnast och socionom.

Efter avslutade insatser i projektet görs en slutdokumentation om deltagarens förutsättningar för arbete och rekommendationer ges om eventuella insatser.

Arbetsätt

Utredningen omfattar från en till åtta veckor och innehåller en kartläggning och bedömning av personens förutsättningar för arbete. Därefter kan personen fortsätta direkt med att arbetspröva på en arbetsplats eller arbetsträna i någon av ARHoV projektets verksamheter. Under utredningstiden arbetar deltagaren efter ett individuellt schema. För att öka kunskaperna om sina resurser och begränsningar i en arbetssituation får deltagaren prova olika arbetsmoment med olika arbetsprover "Valpar" och

intervjuas om förutsättningar för arbete. En handledare utses till deltagaren och tillsammans med handläggarna från berörda myndigheter upprättas en rehabiliteringsplan, som sedan följs upp i gemensamma träffar.

ACR

Arbetsgången kan kortfattat beskrivas så här: Efter att ha inhämtat samtycke från den tilltänkta deltagaren aktualiserar handläggaren på en berörd myndighet, personen till ACR. Därefter gör respektive huvudhandläggare en kartläggning av ärendet, varefter de på ett gemensamt möte med ACR teamet fattar beslut om plats. Deltagaren får ibland vänta på kölista, men erbjuds att under tiden göra studiebesök. På samma sätt som i projekt ARHoV utses en handledare till deltagaren och tillsammans med handläggarna från berörda myndigheter upprättas en rehabiliteringsplan, som sedan följs upp i gemensamma träffar.

Deltagare kan vara inskrivna vid ACR under 6 månader. Det är dock inte hugget i sten utan antalet månader kan vara både fler och färre, utifrån deltagarens behov. De deltagare som fortsätter till Ute-ACR erbjuds ytterligare sex månaders deltagande.

Arbetsätt

Deltagare startar även här med en introduktionsperiod, men den omfattar sex veckor då det utreds om det kan bli aktuellt med fortsatt arbetsträning. I slutet av introduktionsperioden görs en handlingsplan tillsammans med deltagaren. Uppföljningen av arbetsträningen görs fortsättningsvis i gemensamma möten med berörda handläggare en gång i månaden. Målet med arbetsträningen är att deltagaren ska fortsätta till den öppna arbetsmarknaden, men för de deltagare där det inte är realistiskt görs en ny planering utifrån den enskilde deltagarens förutsättningar.

Den enskildes arbetsförmåga dokumenteras med rekommendationer i ett utlåtande. Utlåtandet utgör sedan underlag för samverkande myndigheternas samordning av resurser.

Arbetsrehabilitering som tjänst

Det stöd och de insatser som ges inom arbetsrehabilitering kan betraktas som tjänster vilka utformas individuellt och tillsammans med den person som sedan lång tid är sjukskriven och/eller arbetssökande. Med ett tjänsteperspektiv på de aktiviteter som produceras i projekten tydliggörs att personalen arbetar på varje enskild deltagares uppdrag och att arbetet förutsätter hans eller hennes delaktighet.²³ Hur tjänsten, det vill säga rehabiliteringsstödet, upplevs av deltagarna påverkas av såväl dess tekniska som funktionella kvaliteter. Det vill säga *vad* som erbjuds respektive *hur* tjänsten (rehabilitering) genomförs²⁴.

Utöver detta påverkas deltagarens upplevelse av rehabiliteringstjänsterna av den bild, eller *image*, som finns av verksamheten bland andra människor i omgivningen och av samhällets syn på människor som är arbetslösa och sjukskrivna under lång tid. Bilden av en verksamhet byggs således upp av både egna och andras erfarenheter och föreställningar. Utifrån dessa föreställningar skapar deltagaren sin bild och sina förväntningar på verksamheten.

Sanningens ögonblick

Sammantaget kan sägas att när deltagaren jämför sina förväntningar med sina faktiska erfarenheter av rehabiliteringstjänsterna erhålls den upplevda kvaliteten i tjänsten. Det är här som tjänstens innehåll värderas, det är *sanningens ögonblick*.²⁵ När en verksamhets innehåll når upp till förväntningarna eller ännu hellre, överträffar dem genereras positiva erfarenheter, såväl deltagare som personal utvecklas och verksamheten blir ännu

²³ I produktionen av en tjänst är det en grundförutsättning att kunden kan välja att avstå från att ta del av tjänsten, eller vända sig till någon annan om man inte är nöjd. I detta sammanhang är denna valfrihet begränsad då till exempel sjukpenning, a-kassa eller försörjningsstöd riskerar att bli in draget. På så vis är deltagandet i projekten kanske inte alltid frivilligt. Som vi har beskrivit finns det starka samhälleliga intressen för att med borgarna så långt det är möjligt försörjer sig själva och personalens uppdrag är att främja detta.

²⁴ Socialstyrelsen 1994.

²⁵ Grönroos 1992, 1997, Normann 1992.

bättre. Till omgivningen sprids att det i verksamheten produceras tjänster av hög kvalitet och verksamheten får en god image. På samma sätt genererar förväntningar som inte infrias negativa uppfattningar som ger verksamheten en dålig image.

Ett gott resultat beror följaktligen inte enbart på vilka tjänster som erbjuds, utan framförallt på *hur* personal och deltagare interagerar med varandra och i vad mån deltagares förväntningar infrias eller överträffas.

Relationens betydelse

Hur relationen mellan deltagare och handledare, handläggare och övrig personal utvecklas, har betydelse för i vad mån deltagare upplever att arbetsrehabiliteringen kan bidra till förändring av deras situation. Bernler och Johnsson visar i sin forskning att förmågan att etablera relationer är grundläggande för all hjälp och en förutsättning för annat stöd. De menar, att relationen i sig är en hjälp samtidigt som den bär och är en vehikel för behandling eller förändring.²⁶

Här och nu möts vi som de personer vi är, i de yttre positioner vi har till varandra, till exempel som handledare och som deltagare. Relationen är vad den visar sig vara i de interaktioner som äger rum mellan oss, just nu. Men relationen formas också av de reflektioner vi gör om varandra och varandras handlingar. Vi har med oss våra bilder av hur vi ser på oss själva och våra föreställningar om hur vi tror att den andre ser på sig själv och på oss. De föreställningar *om* relationen som vi båda har, styr i hög grad hur vi agerar i relationen.²⁷

Känsla av sammanhang

Hur vi interagerar med varandra är således komplext och ställer krav på att de professionella, dels har teoretisk kunskap kring processerna i förändringsarbete, dels har social förmåga och kan omvandla teorierna i praktisk handling.

Hur vi förstår världen omkring oss är, menar Antonovsky, avgörande för hur vi mår och för vår förmåga att hantera situa-

²⁶ Bernler & Johnsson 2001.

²⁷ Bernler, Johnsson & Skårner 1993.

tioner som uppstår Detta sammanfattas i akronymen KASAM (känsla av sammanhang), i vilken han inbegriper tre begrepp: begriplighet, hanterbarhet och meningsfullhet. Hans teorier tar utgångspunkt i begreppet salutogenes och han menar att det är mer meningsfullt att ta reda på vad som genererar hälsa än vad som orsakar ohälsa. Människan, säger han, befinner sig i ett kontinuum mellan friskt och sjukt. Var man befinner sig längs detta kontinuum handlar om personens känsla av sammanhang. För en person med stark känsla av sammanhang ter sig tillvaron strukturerad och tydlig, den är begriplig och kan förstås. Personen känner sig delaktig i det som sker, har förmåga att hantera situationer som uppstår och upplever både sig och sin tillvaro som meningsfull.²⁸

Detta gäller naturligtvis för såväl de professionella som deltagarna i projektet. Dock med den skillnaden att de professionella förväntas vara medvetna om sina egna styrkor och tillkorta kommanden, så att de i mötet med en deltagare skapar förutsättningar för en relation som bidrar till förändring av deltagarens situation.

Hanson har studerat hälsopromotion som idé, kunskapsområde och strategi för ett främjande hälsoarbete i arbetslivet.²⁹ Med utgångspunkt tagen i ett hälsopromotivt tänkande visar han hur det kan tillämpas och utgöra grund för ett pedagogiskt ledarskap i arbetslivet. I ARHoV och ACR kan det därför vara angeläget att ställa frågor om hur man i projekten kan organisera och leda arbetet på ett sådant sätt att det skapar förutsättningar för en hög känsla av sammanhang för deltagare, men också för alla parter som ingår i projektet.

I utvärderingen använder vi oss utav KASAM begreppet för att tolka och förstå deltagarnas erfarenheter. Nedan beskrivs därför kortfattat vad begriplighet, hanterbarhet och meningsfullhet kan innebära i vardagens praktiska tillämpning.

²⁸ Antonovsky 2003.

²⁹ Hanson 2004.

Om begriplighet

För att skapa begriplighet i tillvaron behöver vi kunna se på oss själva i relation till helheten. Ständigt behöver vi ha kunskap om hur förhållanden ter sig ett större sammanhang. Flera samverkande faktorer påverkar om vi begriper ett sammanhang eller inte. Det handlar till exempel om förmågan att ta till sig information. Det handlar om att kunna tolka det man hör eller ser och dra slutsatser om orsak och verkan. Här spelar naturligtvis individens förmåga i form av bland annat språk, minne, logik, självförtroende och kreativitet in för vilken grad av begriplighet som uppnås. Att inte veta eller förstå leder till osäkerhet och utanförskap, där också förmågan att värna om sina egna behov eller rättigheter blir nedsatt.³⁰

Om hanterbarhet

I praktiken innebär hanterbarhet den förmåga och möjlighet individen har att påverka sin situation. Det handlar om vardagsmakt och individens möjligheter att fatta beslut och ha kontroll över sitt eget liv. För att uppnå hög hanterbarhet är begriplighet en förutsättning. Innan man kan agera behöver man alltså veta vad som är ska göras och hur det ska genomföras. Att kunna hantera sin arbetssituation bygger på att individen får hantera den i den utsträckning hon klarar av. Det innebär bland annat att ha inflytande över sina arbetsvillkor, möjlighet att styra arbetstakten och ta egna initiativ. Det bidrar till egenkontroll och ökad förmåga att hantera situationer som uppstår. Hanterbarhet handlar även om förmågan att värdera eller omvärdera betydelsen av en situation. Att ha förmåga att tänka annorlunda och betrakta en händelse ur ett annat perspektiv. Att ha låg hanterbarhet handlar om graden av begriplighet och egenkontroll eller handlingsutrymme.³¹

³⁰ Hanson 2004.

³¹ Ibid.

Om meningsfullhet

Det måste vara meningsfullt, säger vi ofta. Det är meningsfullheten som motiverar oss. Den kan därför ses som en motivationskomponent. Om en situation eller en uppgift inte upplevs som meningsfull minskar intresset för att öka sin begriplighet och motivation för att hantera situationen.

Upplevelsen av meningsfullhet i tillvaron är nära sammankopplat med livslust. Utan meningsupplevelse i tillvaron kan en person känna sig likgiltig och ointresserad av det som sker runt henne. Tillvaron kan te sig hopplös och efter en tid kan hälsan kan drabbas, till exempel depression. Den person som däremot upplever mening i tillvaron har både vilja och energi. Hon ökar sin grad av begriplighet respektive hanterbarhet och motivationen blir starkare ju mer meningsfullt sammanhanget upplevs.³²

³² Ibid.

Upplägg och genomförande

Utvärderingens upplägg tar utgångspunkt i dess tänkta användning, som ett instrument för verksamhetsutveckling. Den här utvärderingen har således ett främjande och lärande syfte och söker kunskap om hur aktiviteter och processer i projekten genererar gott resultat, enligt brukare. Detta innebär att det värderande momentet i utvärderingen är nedtonat, eftersom värderingen inte består av mätning av effekter i traditionell mening. Även Dahlgren och Lindkvist menar att värderingen inte är lika angelägen i utvärderingar med främjande syfte, eftersom det inte är värderingen som är utvärderingens fokus.³³

I denna utvärdering är det istället angeläget att formulera frågor som manar till reflektion och som kan bidra till förståelse för förhållanden som har blivit synliga. På så sätt kan utvärderingen fungera som vägledning och initiera aktiviteter som förbättrar verksamheten.

Med vems mått mätt?

Frågan om vad som är ett gott resultat i projekten är inte helt lätt att besvara. Lena svarar att det är att få bättre självförtroende, bli gladare och orka sätta gränser för sina barn. Ett annat svar ges av Hans. Han upplever en social gemenskap och känner sig åter delaktig i samhället. Ett gott resultat för Malin är att hon får ett arbete på den öppna arbetsmarknaden.

Svaret blir som så många gånger tidigare, att det beror på. Svaret blir olika beroende på vem som ställer frågan och vem som besvarar den. Svaret påverkas också av i vilket sammanhang det formuleras och på vilket sätt det ska värderas.

Målsättningen med Finsam är att en samordnad rehabilitering ska leda till arbete/sysselsättning med egen försörjning. Antal deltagare för vilka projektet har lett till egen försörjning är

³³ Dahlgren & Lindkvist, 1976 i Vedung 1991.

följaktligen ett mått, antal deltagare i arbetsträning, ekonomisk effektivitet och återhämtning från sjukdom är exempel på andra. Med sådana mått skulle vi få information om projektens *tekniska kvalitet*.³⁴

Mått som mäter projektens tekniska kvalitet, säger oss inget om *hur* projekten har genomförts, hur de har upplevts av deltagarna eller vilka förbättringsområden som deltagarna anser att det finns. Vi har undersökt aktiviteter och processer som genererar god kvalitet och *hur* deltagarna har upplevt dessa. Vi har undersökt projektens *funktionella kvalitet*.³⁵

De frågor som vi inledningsvis ställde oss var vad deltagare och personal anser är ett gott resultat och vilka aktiviteter och processer som enligt deltagarna ska vara av hög kvalitet för att deltagandet ska leda fram till ett gott resultat. Utvärderingen har således getts en design, där det är deltagares och personals uppfattningar om vilka aktiviteter och processer som bör vara av hög kvalitet för att generera ett gott resultat, som utgör de kvalitetsmått projekten ur ett brukarperspektiv utvärderas utifrån.

Utvärderingens design

Inom samordningsförbundet i Kalmar län bedrivs, som tidigare nämnts, åtta projekt där ARHoV och ACR är de projekt som utvärderas först. Samordningsförbundet önskade att utvärderingen skulle ha ett både kvalitativt och kvantitativt upplägg, det vill säga både intervjuer och en enkät.

De metoder vi har använt är fokusgrupper för att ringa in kvalitetsmått, enkät till samtliga personer som antingen har deltagit i eller som deltar i projekten, personliga intervjuer med deltagare som just då deltog i något av projekten eller som hade slutat samt återföringsseminarier med deltagare, personal, handläggare och chefer inom berörda myndigheter.

Vi vill dock redan här redovisa att svarsfrekvensen för den enkät till projektens samtliga deltagare som vi genomförde mars

³⁴ Grönroos och Monthele 1988.

³⁵ Ibid.

2009, var så låg (tjugotvå procent) att det inte går att dra några slutsatser av den. Rapporten bygger därför uteslutande på utvärderingens kvalitativa data.

Som vi tidigare har beskrivit ligger det i betraktarens ögon att avgöra vad som är ett gott resultat för verksamheten. Utvärderaren finns i en social verklighet med sina kunskaper, erfarenheter och värderingar. Mer eller mindre medvetet påverkar det de ställningstaganden och perspektivval som man som utvärderare har att göra. Istället för att utgå från vad vi själva ansåg vara kriterier för kvalitet i projekten, valde vi att samla personal och deltagare i fokusgrupper och fråga dem om vad som var ett bra resultat för dem. Då projekten liknade varandra till både form och innehåll såg vi det som berikande för samtalet att i fokusgrupperna få erfarenheter från såväl ARHoV som ACR.

I fokusgruppen med personal deltog fem personer, två från Vimmerby och tre från Västervik. I fokusgruppen med projektdeltagare deltog sex personer, tre från respektive projekt. Ur fokusgruppsamtalen vaskade vi fram ett antal aktiviteter och processer som personal och deltagare ansåg ha central betydelse för att en arbetsrehabilitering ska nå ett gott resultat.

De viktigaste aktiviteterna var: första mötet, förmen med gemensamma möten med handläggare från involverade myndigheter, arbetsträning, praktik och utlåtandet om arbetsförmåga. De processer, som lyftes fram var: bemötande, delaktighet, påverkansmöjligheter, personalens attityder och förmåga att lyssna på deltagaren, omgivningens attityder, stöd från olika aktörer och familj samt interaktionen med andra deltagare. Dessa aktiviteter och processer utgjorde sedan frågeområden för intervjuerna.

Andra teman i intervjuerna var deltagares förväntningar när de började i projektet och deras inställning vid avslut. I intervjuerna frågade vi även om deltagaren upplevde att deltagandet hade medfört ett närmande till arbetsmarknaden.³⁶ I utvärderingen önskade vi få täta berättelser om hur kvaliteten i projekten har upplevts av deltagarna. Vi önskade intervjua sexton deltagare, men endast elva intervjuer kunde genomföras. Av inter-

³⁶ Frågeområden för intervjuer, se bilaga 1.

vjupersonerna var åtta kvinnor och tre män, vilka antingen just då deltog i något av projekten eller hade slutat. Vi utgick från de frågeområden som deltagare och personal identifierat som viktiga för arbetsrehabiliteringens resultat. Vi ställde öppna frågor där vi följde intervjupersonens berättelse om sina erfarenheter.

Bearbetning av insamlat material

Såväl fokusgruppens samtal som intervjuerna spelades in på band och transkriberades till text. Vid bearbetningen av texterna sökte vi efter utsagor som visade vad personal och deltagare betraktar som gott resultat och vad som genererar kvalitet.

Vid bearbetningen har vi läst samtliga texter flera gånger. En första gång för att få en helhetsbild, därefter ännu några gånger där vi markerade utsagor som belyste våra frågeområden. I analysen av materialet har vi utgått från KASAM begreppet³⁷ och relationens betydelse för förändring.³⁸ I texterna sökte vi efter mönster, dels utsagor som gav olika synvinklar på undersökningens frågeområden, dels utsagor som pekade på kritiska vändpunkter och som kan utgöra områden för förbättring.

Intervjuerna visar inte några skillnader som kan hänföras till projekt intervjupersonerna har deltagit i. Därför redovisas resultatet tillsammans och inte utifrån respektive projekt.

Etiska överväganden och tillförlitlighet

Vi kom i kontakt med intervjupersonerna genom enkäten som sändes till samtliga projektdeltagare. I brevet som medföljde enkäten ställdes en fråga till samtliga deltagare om de hade möjlighet att berätta om sina erfarenheter vid en personlig intervju och om vi fick kontakta dem. Deltagandet i utvärderingen

³⁷ Antonovsky 2003.

³⁸ Bernler, Johnsson & Skårner 1993.

är på så vis självvalt.³⁹ Genom detta förfarande ville vi minimera risken för att deltagare om de till exempel tillfrågades av personal skulle kunna känna sig utpekade och tvungna att låta sig intervjuas. För att skydda intervjupersonernas identitet genomfördes intervjuerna på neutral plats, i en mindre konferenslokal, i alla tre kommunerna. För att ytterligare minska risken för identifiering benämner vi samtliga intervjupersoner i feminin form i rapporten.

En användbar utvärdering måste ha god validitet, med andra ord måste den teoretiska beskrivningen av utvärderingens syfte överensstämma med frågeställningar, metod, genomförande och analys. Tillförlitligheten kan diskuteras ur flera aspekter. En fråga som vi har ställt oss är om vi hade fått andra berättelser om vi till exempel enbart hade intervjuat deltagare som just nu deltar i projektet. Sannolikt hade vi fått det. Att det är personer som själva aktivt har meddelat oss att de vill bli intervjuade väcker givetvis frågan om det är de som är huvudsakligen positiva eller negativa. Bland intervjupersonerna finns de som är övervägande positiva och de som är övervägande negativa, de som har slutat i projektet och de som fortfarande deltog.

Vi vill betona att den här utvärderingen i första hand förmedlar en positionerad kunskap. Med detta menar vi att resultatet är knutet till sin kontext, liksom till den tid, den plats och de människor som ingår i utvärderingen. Vi menar dock att empirin i vår utvärdering stöds av teori. Det innebär att utvärderingens resultat kan betraktas som generaliserbart, i så motto att tidigare forskning har visat att de förhållanden som har blivit synliga i vår utvärdering inte är unika.⁴⁰

³⁹ Förfrågan om intervju, se bilaga 2.

⁴⁰ Alasuutari 1995.

Deltagarnas erfarenheter

I följande kapitel redovisas deltagarnas erfarenheter av de projektaktiviteter och -processer som enligt deltagarna behöver vara av hög kvalitet för att generera ett gott resultat. Kapitlet avslutas med en sammanställning över vad deltagarna har ansett vara det bästa respektive det sämsta i projekten.

Erfarenheter av olika projektaktiviteter

I fokusgrupperna med personal respektive deltagare fokuserades vad som är ett gott resultat och vilka aktiviteter som bidrar till gott resultat. Deltagarna pekade ut första mötet, arbetsträning och praktik. Andra aktiviteter som identifierades som centrala för arbetsrehabiliteringens kvalitet var personalens skriftliga utlåtande/utredning och det gemensamma mötet med deltagaren, dennes handledare och handläggare på berörda myndigheter. Nedan redovisas hur deltagarna har upplevt dessa aktiviteter, vad som har varit bra och vad som kan förbättras.

Första mötets betydelse

Hur vi bemöter andra människor och hur vi tar emot andras sätt att bemöta oss är centralt när vi interagerar med varandra. Att första mötet med en annan människa kan vara avgörande för hur relationen sedan utvecklas, är en kunskap som vi alla av egen erfarenhet känner till. Första mötets betydelse är också ett väl utforskat område.⁴¹

Deltagarna beskriver hur självförtroendet och självkänslan har påverkats negativt av tiden som de har varit sjukskrivna eller har saknat arbete. Deltagarna beskriver en stark önskan om att återigen ingå i en arbetsgemenskap med fasta vardagsrutiner och social trygghet. Denna önskan, är som deltagarna beskriver den,

⁴¹ Se t.ex. Lundsby mfl. 2000.

en drivkraft. Nedan följer ett citat som illustrerar hur stark den kraften kan vara.

Eftersom jag hade gått hemma ett tag var jag fruktansvärt nervös. Det var ju som att börja ett helt nytt jobb alltså. Jag var väldigt, väldigt nervös, det var jag. Men, jag fick ju bra information om vad det handlade om... Första dagen var hemsk. Jag lider av panikångest och hade fått öka dosen med antidepressiva för att klara av den. För hellre öka dosen med antidepressiva och klara av det här. Jag ville ju verkligen göra något!

Inför det första mötet med arbetsrehabiliteringen finns det deltagare som hyser förhoppningar och andra som uttrycker motstånd. Det förväntas av personalen att de kan möta samtliga deltagare på ett professionellt sätt oavsett deltagarens hinder, inställning och förväntningar.

Det är väldigt viktigt första mötet, för jag tror att man kan få folk att prestera väldigt mycket bara man liksom börjar med lite ödmjukhet, att man inte går på så hårt, dundra inte på. Det hinner du göra sedan, för det är många som inte orkar med det. De orkar inte! Tänker på många av de unga, som bara sticker därifrån. De har ju ett elände, som inte är klokt, alltså. De är ju väldigt nära att gå sönder och går på en tunn, tunn gräns, utan utbildning och körkort.

Deltagare betonar att första mötet är särskilt viktigt för hur de sedan uppfattar projektet. De beskriver att det är vanligt att man som deltagare är svag och i en utsatt position när man kommer till det första mötet. Därför är det viktigt, säger de, att första mötet inger förtroende och skapar positiva förväntningar. En deltagare ger även tips om att personalen vid första mötet skulle kunna bjuda på kaffe. Första mötet har varit välkomnande, personalen intresserad, förstående och inlyssnande. Särskilt framhålls betydelsen av att handledaren redan i första mötet känner till deltagarens förutsättningar.

De positiva erfarenheterna kan hänföras till att det har funnits tydlighet i mötet med bra information om vad som förväntades av deltagarna, regler och tider. Deltagare har fått bra information om arbetsplatserna och att det har varit möjligt att påverka utformningen av den egna arbetsträningen.

Jag fick ju information om vad de sysslade med, att de hade kontakt med vissa arbetsplatser, som man kunde få praktisera på.

Det finns dock deltagare som även beskriver att de mötts av arrogans och brist på lyhördhet. En deltagare beskriver att hon i första mötet såväl som senare i projektet upplevde att där fanns en institutionskänsla med klapp på huvudet.

Betydelsen av tydligt syfte

Hur syftet med projekten beskrivs för en tilltänkt deltagare av handläggare inom berörda myndigheter och handledarna inom arbetsrehabilitering har betydelse för deltagares förväntningar på projektet. Det påverkar kommunikationen mellan deltagare, handledare och handläggare och får betydelse för hur aktiviteter och de mellanmänniska processerna förstås. Men det är inte enkelt, hur vi förstår den information som ges handlar om hur den relaterar till våra personliga erfarenheter, egna och omgivningens normer och värderingar.⁴²

I Hultsfred, Vimmerby och Västervik, liksom i många andra kommuner har det under årens lopp funnits flera projekt som har riktat sig till denna målgrupp. Ofta har en person som under lång tid har varit sjukskriven eller har saknat arbete redan deltagit i flera olika projekt. Projekt, som till form och innehåll har liknat varandra. Därför blir den information som ges till en eventuell deltagare viktig, för att hon ska förstå just det här projektets syfte och vad som skiljer detta projekt från tidigare projekt.

Deltagare beskriver hur erfarenheterna från dessa olika projekt tenderar att flyta samman och att det ibland kan vara svårt att veta i vilket sammanhang det aktuella projektet verkar. Citatet nedan pekar på just den förvirring som kan uppstå när projektets syfte, aktiviteter och processer är otydligt kommunicerat.

Alltså, det flyter ihop för mig. Alla de här åtgärderna flyter ihop så himla mycket och det är nästan svårt att hålla isär vad som är vad... Det andra (ett annat projekt) kallades för utredning, det här kallas för arbetsträning eller ... tydligen var arbetsträningen utredning, men jag förstår inte riktigt... Ja, allt kallades tydligen för utredning, men det har jag inte förstått.

⁴² Watzlawick, Beaven & Jackson 1967, Lundsbye 2000.

Förhoppningarna om att arbetsrehabiliteringen verkligen ska leda fram till ett arbete är starka. Deltagare lyfter fram vikten av att skapa tydlighet kring syftet med det de involveras i, så att det tydligt framgår att arbetsrehabiliteringen utreder arbetsförmåga och inte skaffar deltagare arbete. Med större tydlighet kring syfte och arbets sätt skulle många besvikelse över att inte ha fått arbete kunna undvikas.

Deltagarnas berättelser pekar även på att det finns en osäkerhet om vad som förväntas av dem, att de förväntas ha egen kapacitet att söka information eller komma med förslag på till exempel olika arbetsplatser att arbetspröva på. Om det från början inte är tydligt hur deltagaren förväntas involvera i rehabiliteringen finns stor risk för missförstånd och att felaktiga förväntningar skapas.

Man har fått dålig information egentligen, liksom från första dagen man kom hit, man vet inte vad som ska hända.

Många vet inte att det är upp till var och en att vara aktiv.

Utifrån den information som ges bildar sig deltagaren en uppfattning om projektets syfte, hur projektets aktiviteter och processer logiskt hänger ihop och vilken roll deltagaren har i projektet. Härutöver har de olika aktiviteterna olika syften och processerna som sker kräver olika saker av deltagaren. För deltagarens roll i projektet har det därför betydelse för var i hennes egen process hon befinner sig.

Det är svårt att informera på ett sådant sätt att mottagaren uppfattar budskapet så som avsetts. Det kompliceras ytterligare om mottagaren har annan språklig bakgrund och dessutom inte har tillgång till tolk. Oavsett bakgrund behöver information ständigt upprepas och förtydligas tills avsändaren är säker på att informationen har uppfattats som avsetts.

Deltagaren i citatet nedan har inte haft tolk med vid samtalen på arbetsrehabiliteringen. Kanske har det bidragit till hur hon har förstått projektet och dess sammanhang.

Arbetsrehabiliteringen kanske tillhör kommunen. Kommunen har dålig ekonomi och därför skickar de bara ut folk i praktik, som stöd för kommunen. De vill inte ge arbete. Det är därför man

kanske har Arbetsrehab? De utnyttjade mig med praktik bara, utan att få jobb. Man känner sig lurad hela tiden utan att det leder till något jobb eller att man får pengar för det man gör.

En annan deltagare, som under flera år hade saknat arbete beskriver att hon från början var ganska positiv till projektet, men att hennes inställning har förändrats och hon är nu mycket negativ, eftersom hon fortfarande saknar arbete.

Jag ville ha ett arbete eller en praktik som skulle kunna ge mig arbete. Känner mig lurad och utnyttjad. Jag tjänar inga pengar på det. De ger bara praktik, inget jobb. De hjälper inte till.

Citatet visar inte bara på en stark besvikelse över att praktikplatsen inte har lett till arbete utan också över ersättningsnivån. Kvinnan hade enbart försörjningsstöd som försörjningskälla och hon ville kunna försörja sig själv. När praktikplatsen inte resulterade i arbete och när hon jämförde sina arbetsuppgifter relaterat ”lön” med andra anställdas på arbetsplatsen kände hon sig utnyttjad. Citatet synliggör kränkthet och en maktlöshet dels av att hennes arbetsinsats under praktiken inte avlönas, dels av att personalen inte hjälper henne att få ett avlönat arbete, *de hjälper inte till*.

Hon började i projektet med förväntningarna om att hennes deltagande skulle resultera i ett avlönat arbete. Det var så hon hade uppfattat projektets syfte. För den här kvinnan har deltagandet inneburit ett misslyckande, en negativ erfarenhet som hon bär med sig i eventuella framtida möten med arbetsrehabiliteringen.

Arbetsträning respektive praktik

Arbetsträning och praktik har av både personal och deltagare lyfts fram, som viktiga aktiviteter i projekten. Det är där som arbetsförmågan prövas och det är där som man upplever arbetsgemenskap. Att ha en praktikplats upplevs som särskilt positivt, då det innebär att vara på en reell arbetsplats. Dessa två aktiviteter betraktar deltagarna som betydelsefulla för att öka självkänslan. De inger hopp om förändring.

Arbetsträning

I arbetsträningens olika aktiviteter prövas arbetsförmågan och deltagare lyfter fram att det har varit bra att de har fått genomföra arbetsträningen i sin egen takt för att därefter successivt öka sin prestation. Deltagare betonar betydelsen av att det i arbetsträningen inte finns i förväg givna prestationskrav och att man som deltagare slipper känna stress och frustration. Personal har varit lyhörda för hur deltagare har mått och anpassat arbetet efter deras individuella förmåga, samtidigt som de har uppmuntrat deltagarnas egna initiativ. Det har bland annat inneburit att deltagare har haft möjlighet att rotera och pröva sin arbetsförmåga i olika aktiviteter, men de har också haft möjlighet att fortsätta pröva vid en och samma aktivitet.

Aktiviteterna borde i högre grad än nu vara frivilliga och mer utgå från deltagarens intresse, säger några deltagare. De efterfrågar också en större variation i utbudet av aktiviteter. Idag är aktiviteterna enbart praktiskt inriktade. Därför prövas inte arbetsförmågan inom andra områden. Deltagarna efterfrågar till exempel teoretiskt och intellektuellt inriktade aktiviteter.

Deltagare påtalar också att de är förvånade över bristen på hjälpmedel, till exempel höj- och sänkbara arbetsbord, i en arbetsrehabiliterande verksamhet.

Att ingå i ett sammanhang skapar mening

Deltagare betonar att arbetsträningen också har haft betydelsen av en mötesplats, där de har kunnat träffa andra människor i samma situation, haft en fast punkt att åka till, haft något att syssla med, fått rutiner och känt sig effektiva igen.

Arbetsträningens sociala funktion understryks av en deltagare som berättar att hon från början hade varit mycket negativ till att börja i projektet, men att hon nu har ändrat inställning. Hon berättar att hon har upplevt gemenskap, känt sig sedd och blivit lyssnad på. Särskilt betonar hon vikten av att hon har haft något att göra och att arbetsträningen har fyllt ett socialt behov.

Jag tycker inte om förändringar och nya situationer. Visste inte riktigt vad det här var för något... Det har varit kul. Har haft något att göra, fått träffa folk och jobba med det jag tycker om. Slutar snart, men vill helst vara kvar.

Av citatet framgår att hon upplever sig ha svårt för förändringar och att befinna sig i nya situationer. Med det kan vi förstå att hon har behov av att tillvaron ter sig förutsägbar. Inför första mötet blir det därför mycket viktigt att den information som ges är tydlig om vad arbetsrehabiliteringen är och vad som är dess syfte. Det inger henne trygghet. Hennes deltagande i arbetsrehabiliteringen har stärkt henne. Vid intervjutillfället stod hon inför att sluta i projektet, men hon visste inte till vad.

Projektet har inneburit en resa där hon har omvärderat sin inställning. Projektet hade skapat mening. Hon har positiva erfarenheter av att möta nya människor och situationer, men nu befann hon sig återigen inför en situation som var oviss och det oroadde henne. I intervjun berättade hon att hon hade en oro för att det hon hade erövat i form av stärkt självförtroende och gemenskap skulle ryckas från henne om hon skulle gå hemma igen. Oron inför framtiden skaver henne.

En deltagare som hade varit sjukskriven och saknat arbete sedan 2005, beskriver att hon redan från början var ganska positiv till projektet. När hon slutade hade den positiva inställningen ytterligare förstärkts. Hon är dock fortsatt sjukskriven, men vill tillbaka till projektet.

Ville känna mig nyttig och få den sociala biten igen... Fick en mening med tillvaron igen och kände att jag gjorde nytta och ett bra jobb. Man fick jobba i sin egen takt och efter förmåga.

Citatet pekar på förväntningar som infrias. Hon fick möjlighet att känna sig *nyttig*, ingå i ett *socialt* sammanhang och tillvaron blev *meningsfull*. Hon var nöjd med hur hon hade utfört arbetsuppgifterna i projektet. En framgångsfaktor hade varit att arbetsuppgifterna hade anpassats till hennes förutsättningar.

Att pröva ger erfarenhet

Deltagarna beskriver hur arbetsträningen har bidragit till att stärka deltagares självkänsla och till att öka deras insikt i den egna arbetsförmågan. De har upptäckt förmågor och resurser hos sig själva.

Jag kände att jag klarade av att göra någonting, att jag inte är en... en svag människa.

Jag hittade tillbaka till min yrkesstolthet. Jag fick prova olika yrken och såg massor om mig själv. Jag såg att jag fortfarande hade förvånansvärt lätt för att lära mig.

Det passade utomordentligt bra att vara på arbetsträningen och testa när jag kunde vara på ett eget område, som i köket. Där hade jag ett eget ansvar, frihet under ansvar och det trivdes jag väldigt bra med... Då kunde jag gå och sätta mig när jag behövde och såg att det var läge för det. Och då lärde jag mig det också, alltså att det funkar för mig i ett sånt' jobb.

Arbetslika förhållanden

Deltagare har framhållit vikten av att det har känts som att gå till ett *riktigt arbete* under så arbetslika förhållanden som möjligt. När arbetsträningen har känts särskilt meningsfull har det varit när det har funnits arbetsuppgifter som har haft betydelse för någon annan person, organisation eller företag.

Det var ju inget onödigt arbete man gjorde, för det var ju folk som lämnade in saker, få kappor uppsydda, klä om möbler ... man lämnade in precis allting. Man gjorde ju arbete åt någon. Nej, det var inte bara att vika kuvert, typ sånt' meningslöst arbete.

Deltagare lyfter dock fram att det finns en problematik i konstruktionen när arbetsträningen blir "alltför" arbetslik. Å ena sidan är det viktigt för deltagare att uppgifterna de utför i sin arbetsträning är meningsfulla och att de utför ett *riktigt jobb*. Å andra sidan när arbetsträningen blir alltför arbetslik kommer villkoren för rehabilitering och produktion lätt i konflikt och deltagare kan uppleva att de utnyttjas som oavlönad arbetskraft utan de rättigheter som en löntagare har. Arbetsrehabiliteringens nytta för individen ska istället ses som en investering för framtiden och förhöjd livskvalitet under projektiden. Deltagares knappa ekonomiska villkor påverkas således inte av deras prestationer under tiden i projektet.

Har du ett vanligt arbete har du ju rätt att ta ledigt. Det är precis som att jag är ju inte en egen människa. Det kändes lite så där nedvärderande att man inte hade liksom egen bestämmanderätt.

Jag är här på arbetsträning. Det är inte arbete, då ska jag ha lön.

I ett av projekten har det funnits möjlighet att arbetsträna genom att utföra arbetsuppgifter gentemot industrin. Deltagare har här beskrivit svårigheterna med att befinna sig i en rehabiliteringsprocess samtidigt som arbetsträningen har inneburit krav på produktion och leverans inom utsatt tid. Det är skillnad när arbetsträningen sker i deltagarens egen takt och när arbetstakten styrs av tillverkningsprocesser och leveranskrav. Nedan följer citat som belyser problematiken med arbetsträning under tidspress och produktionsinriktade arbetsförhållanden.

Man jobbar gentemot industrin och industrin har ju sin takt. För att hålla den måste ju, per automatik, de som producerar delar till industrin också följa efter och kunna sköta... takten... Men, det är ju jätteolämpligt och det är gravt irriterande om man kommer dit och till exempel har fått diagnosen utbrändhet.

Det var ingen som förstod mina problem, det var precis som att jag skulle vara lika arbetsför som vem som, men då hade jag ju haft ett arbete.

Praktik

Efter att under lång tid ha befunnit sig utanför arbetsmarknaden beskriver deltagare att det är värdefullt att få pröva sin arbetsförmåga med verkliga arbetsuppgifter på en faktisk arbetsplats. Just därför, betonar deltagarna, behöver handledarna bli bättre på att ge uppmuntran och inspirera deltagare till att praktisera. Här beskriver deltagare att de på praktikplatsen har känt sig som en i personalgruppen. Det har varit positivt att praktisera utan att ha för höga krav på sig, och att praktiktiden regelbundet följts upp av handledaren.

Nedan beskrivs hur drivkraften för att få arbete slutligen ledde fram till ett arbete. Deltagaren beskriver att det var just möjligheten att praktisera som gav nya utblickar som inspirerade.

Jag ville absolut inte ha sjukbidrag, men visste att utan hjälp skulle det inte gå (att få jobb). Kände till arbetsrehabiliteringen och tog kontakt. Jag fick arbetspröva, ha praktik på ... Fast det var ju absolut inget ställe jag hade tänkt mig från början. De behövde någon och numer jobbar jag där på halvtid. Det är vad jag kan klara. Man får verkligen tänka om när det blir så här.

Utlåtande om arbetsförmåga

Grunden för arbetsrehabiliteringen utgörs av utlåtandet om arbetsförmågan. Deltagare lyfter fram att deras situation, hinder och resurser har varit objektivt och detaljerat beskrivna, att bedömningen har stämt, varit tydlig och lätt att förstå. En deltagare beskriver att det kändes bra när hon läste att hon hade gjort ett bra jobb. När den egna uppfattningen om arbetsförmågan överensstämmer med bedömningen i utlåtandet utgör det mått på god kvalitet i verksamheten. Hur deltagare tar emot och förstår bedömningen handlar bland annat om hur väl de olika momenten och resultaten har kommunicerats med deltagaren under hela utredningsprocessen. Omdömet om deltagarens arbetsförmåga behöver således vara väl grundat hos den det gäller för att det ska bli till vägledning för deltagaren. Tillfället när deltagaren tar del av utlåtandet skulle därför kunna ses som ”sanningens ögonblick” där kvaliteten i tjänsten synliggörs.

Det var för att jag skulle komma ut, må lite bättre och se om jag eventuellt skulle klara av något arbete. Arbetsrehabiliteringen var toppen. För mig var det bra, för då fick jag ju en ordentlig utredning och ett beslut... Fast det är ju det där med acceptansen, alltså det är inget man vill egentligen. Men jag har bearbetat det.

För denna deltagare var rekommendationen ett beslut om sjukersättning. Att arbetsförmågan inte bedömdes vara tillräcklig för ett arbete, var en personlig besvikelse. I intervjun berättar hon att hon hade närt en vag förhoppning om att åtminstone i viss utsträckning kunna arbeta.

När deltagare inte har känt igen sig i bedömningen är några exempel på deltagarnas reaktioner att bedömningen är missvisande, orättvis och de känner sig kränkta. En deltagare berättar att utlåtandet om hennes arbetsförmåga hade varit mycket negativt skrivet med betoning på hennes hinder istället för hennes styrkor.

Följande citat stärker ytterligare kommunikationens betydelse för hur deltagaren förstår och tar till sig bedömningen. Deltagaren pekar på att hon inte hade känt till bedömningskriterierna och att hon därför fick en sämre bedömning. Hon hade kunnat anstränga sig mer, om hon hade vetat hur arbetskapacitet mättes.

Istället för att göra sitt bästa hade hon anpassat sig till andra deltagares lugnare tempo.

Det var ju det som kändes skönt, att de inte jagade på en, men sedan står det i utlåtandet att jag var lite långsam. Jag tycker att det var lite läskigt att det stod så... Men, vadå, det var ju inte som på jobbet eller så att det skulle gå fort. Det hade jag inte förstått! Jag menar, alla tog det ju lugnt.

En deltagare som var nöjd med innehållet i utlåtandet, var däremot inte nöjd med hur hon hade fått del av det. Berörda myndigheter hade fått utlåtandet innan hon själv hade fått ta del av det. Hon beskriver att hon inte kände sig respekterad, hon var inte den mest betydelsefulla.

Hon (handledaren) sa ju först bara på ett ungefär om utlåtandet, sedan tog det färdiga väldigt lång tid. Och det gick ju till försäkringskassan och arbetsförmedlingen först och det tycker jag väl är lite konstigt... Jag tycker nog att jag skulle ha fått sett det först och skriva under det och godkänna.

Den vanliga ärendegången vid myndighetsutövande handläggning är att beslutsunderlag först kommuniceras med den person det berör innan underlaget lämnar myndigheten. Deltagaren i citatet känner sig med rätta förbigången, när utredningen om hennes arbetsförmåga kommunicerades över huvudet på henne.

Att bli bedömd

Man får varierande uppgifter och de se hur mycket man klarar, vilket tänk man har, hur man sitter, står och går och om man liksom klarar att läsa instruktioner eller är det mest muntligt man klarar. Alltså de har ju blicken på en, exakt åtta timmar om dagen. De är enormt duktiga på det, de har ögon i nacken, de ser allt.

Det är däremot inte alla deltagare som upplever personalens ögon i nacken som något positivt. Citatet pekar snarare på att det för deltagarna är en känslig process att bli utredd och bedömd. Vetskapen om att de är föremål för myndigheternas utredning väcker istället obehag och vaksamhet.

Utlåtandets legitimitet

Av citatet ovan förstår vi att även själva situationen när arbetsförmågan utreds är komplicerad för såväl deltagare som handledare. Det förväntas av handledarna att de har professionell kompetens, är objektiva och att deras utlåtande är rättvisande. Det förväntas att berörda myndigheter har tilltro till bedömningarna, följer rekommendationerna och på så sätt ger verksamheten legitimitet. Hur handledarna lyckas förena de båda uppdragen, att stödja och bedöma, påverkar i sin tur deltagarens motivation och tillit till verksamheten.

Flera av de intervjuade betonar just betydelsen av att arbetsförmågan utreds. En deltagare framhåller att det bästa med arbetsrehabiliteringen är just utredningen, eftersom den är ett dokument, där arbetsförmågan finns beskriven *svart på vitt*. Deltagaren hyser tilltro till att utlåtandet ges hög legitimitet och att rekommendationerna efterföljs av berörda myndigheter.

Man är ju ganska så utslagen på arbetsmarknaden och detta är en väg att gå. Att ha ett papper och slänga det på disken där hos försäkringskassan. Det är väl det viktigaste om man säger så.

När hänsyn inte har tagits till rekommendationerna beskriver deltagare att det har lett till besvikelse och minskad tilltro till projektet och involverade myndigheters förmåga att tillskapa förutsättningar som bidrar till förändring av den enskilda deltagarens situation.

Samverkan

Alla vill ta vara på det friska hos individen. Man får hopp inför framtiden.

Grundtanken med finansiell samordning är att gemensam planering och samordning av insatser ska bana väg för deltagaren till egen försörjning. Detta sker i gemensamma möten där deltagaren, hennes handledare och handläggare på berörda myndigheter deltar. För att mötena ska bli framgångsrika behövs såväl deltagarens som handledarens och handläggarnas engagemang, erfarenheter och kunskaper. De gemensamma mötena är därför en projektaktivitet av central betydelse

I intervjuerna berättar deltagarna om hur de har upplevt de gemensamma mötena? Vad har varit bra och vad kan förbättras? Deltagare beskriver att det har funnits lyhördhet och en rak kommunikation i mötena. Särskilt framhålls att försäkringskassan och arbetsförmedlingens handläggare har kommit med realistiska förslag. Deltagare beskriver att de gemensamma mötena har varit tidsbesparande och att det har varit betydelsefullt när samtliga berörda parter träffas för att tillsammans planera och utvärdera.

Man sitter här alla på en gång, istället för att först springer man på ett kontor och så springer man på ett annat – och alla får samma upplysningar, annars får man gå och berätta ... nu tar man det allihop.

Samtidigt som mötena har upplevts som effektiva och tidsbesparande i så motto att samtliga berörda parter är samlade för gemensam diskussion och planering, visar citatet nedan att tiden som avsatts för mötet kan uppfattas som knapp och att deltagarens situation därmed riskerar att inte bli allsidigt belyst.

Det är ju väldigt pressande. Jag tycker det känns som att man sitter på ackord. Man får nästan rabbla.

Den kritik som riktas mot myndigheterna handlar när det gäller försäkringskassan om byten av handläggare och att det har hänt utan att deltagare har informerats. Deltagare uttrycker också besvikelse när sjukvården inte har deltagit i möten i önskad utsträckning. Kritik mot arbetsförmedlingen har handlat om att hänsyn inte har tagits till utlåtande, brist på kontakt och uppföljning efter att deltagare har slutat i projektet. Kritiken mot socialtjänsten har handlat om att det ekonomiska biståndet är lågt och till exempel inte fullt ut täcker resor till och från arbetsrehabiliteringen eller praktikplatser.

Utsatthet

Deltagarnas berättelser pekar även på att de å ena sidan är positiva till de gemensamma mötena, där de träffar berörda myndighetspersoner samtidigt. Å andra sidan står deltagare ensamma och möter i dessa möten en samlad auktoritet med makt.

Man känner sig ju rätt liten när man sitter där.

Jag behövde inte känna mig fånig om det kom tårar när det bara var hon och jag, men det känner man liksom när det sitter från två myndigheter till.

Deltagares erfarenheter av utsatthet i mötet pekar på en underliggande maktlöshet i hela situationen, att vara arbetslös. Därmed blir komplexiteten i arbetsrehabilitering ytterligare synliggjord. Citatet nedan är från en deltagare som uppfattade att handledare och handläggare hade förmöten där de pratade sig samman. Oavsett om situationen var rätt uppfattad eller inte, så pekar citatet på deltagares utsatta position och att inte ha egenmakt.

Det kändes liksom att de hade pratat ihop sig innan, för de träffades ju innan så att säga och man fick ju aldrig reda på vad de hade pratat om.

Några deltagare lyfter fram att de hade behövt ha ett personligt stöd av en utomstående person med sig till mötena dels som stöd i samtalen, dels för att ha någon att gå igenom samtalet med efteråt. En av deltagarna beskriver att när hon hade haft med sig en anhörig uppfattade hon dock det som att hennes initiativ inte uppskattades av personalen.

Det var väl inte så populärt. Kan du inte göra det här själv, sa de. Jo, det kan jag men, fyra öron hör bättre än två och sedan kan man ju tolka saker och ting på olika sätt... Man kommer inte ihåg allt och då ville jag ha ... (anhörig) med mig. Försäkringskassan var helt med på det.

En annan av de intervjuade berättar om hur betydelsefullt det hade varit för henne när hon hade upplevt att hennes handledare gav henne sitt fulla stöd och förde hennes talan i ett gemen-

samt möte. Att handledaren hade gett sitt stöd och diskuterat för deltagarens synpunkter hade varit så betydelsefullt att det innebar att deltagarens tidigare negativa inställning till arbetsrehabiliteringen förändrades.

Min handledare ställde upp och försvarade mig mot arbetsförmedlingen. Jag försökte ju förklara vem jag var, vad jag hade gjort och varför jag hade hamnat i den här situationen. Man hade absolut ingen förståelse för vad jag ville. Alltså innan vi gick till mötet, var jag lite skraj för det va'. När jag gick ut därifrån hade jag en totalt annan attityd, för hon ställde upp och försvarade mig. Och det betydde allt!

Erfarenheter av projektets processer

Hög kvalitet vid arbetsrehabilitering förutsätter ett alltigenom gott bemötande och stöd. I fokusgrupperna identifierades sex olika funktioner, vilka utgjorde betydelsefulla stöd för deltagares rehabiliteringsprocess.

Dessa är; 1) personal, 2) personal på praktikplats, 3) handläggare vid berörda myndigheter, 4) andra deltagare, 5) familj samt 6) omgivning.

Stöd från personalen

Min kontaktperson (handledare), hon är ju helt suverän alltså, hon är verkligen lyhörd, hon kan verkligen ta folk.

Deltagare understryker att relationen mellan handledare och deltagare har avgörande betydelse för deltagares arbetsrehabilitering. Handledarens förmåga att vara tydlig i kommunikationen, etablera tillit, vara lyhörd, ödmjuk och inspirera framhålls som faktorer som stärker självförtroendet och bidrar till deltagares personliga utveckling.

Ingen säger att det där kan väl inte du.

Alltså jag fick ju mycket hjälp, utan den hjälpen hade jag ju inte klarat det... man känner sig stolt ... för självförtroendet var det jättebra.

Samtalets betydelse

Detta har varit jätteskönt, alltså just samtal, samtal, samtal.

Möjligheten att kunna gå iväg och prata om jobbet eller om privata saker är enligt deltagarna nödvändigt för att orka med. En av deltagarna säger att enskilda samtal i vardagen med handledaren är mer betydelsefullt för den personliga utvecklingen än de aktiviteter som ska utföras i arbetsträningen. Samtalen beskrivs ha haft betydelsen av att bli sedd och lyssnad på, att få bolla tankar och idéer, se möjligheter, men även att som en deltagare uttrycker det, *bli tagen i örat*.

Hos henne kunde jag gråta ut liksom. Vi hade ju våra möten och liksom hon kunde ju komma bara så där, när jag höll på och jobba som värst. Kom nu. Och så kunde vi sitta någon timma och snacka, om både det ena och andra.

En av deltagarna, som inte har upplevt samma engagemang och stöd från personalen, efterfrågar ett stöd i form av coaching.

Önskar att det var lite mer personligt, individuellt, efter personen som sitter framför dem. Många gånger känns det som att det är förutbestämt, det är som en mall och gå efter. De är egentligen inte så intresserade, som jag trodde, av personen och hur den funkar. Det trodde jag från början att de var, för att hitta rätt jobb. Men, det finns det inte tid till. Man ska ju vara rätt aktiv själv. Alltså, det är jag ju, men man behöver coaching och viss uppmuntran och stöttning, mer än de har tid med ibland.

Citatet talar för att handledarens samtalsmetodik har betydelse för hur deltagare upplever stödet som ges.

Beroendeposition

Deltagarna befinner sig i en situation där deras arbetsförmåga är föremål för en bedömning som dokumenteras i ett utlåtande, ett utlåtande som kan få stor betydelse för deras framtid. Detta innebär att de befinner sig i en stark beroendeposition till personalen. Hela processen förutsätter tillit och förtroende för personal, där deltagare uppmuntras uttrycka sina förväntningar, tankar och erfarenheter om arbetsrehabiliteringens aktiviteter och processer.

Deltagare berättar dock att de inte alltid har vågat säga vad de tycker, då de har varit oroliga för hur det ska påverka deras relationer till personal och handledare i projektet. De beskriver att det inte enbart är deras egna möten med handledaren eller övrig personal som påverkar hur tillåtande klimatet uppfattas utan även hur andra deltagare bemöts, enskilt eller i grupp. Deltagare berättar att de sett och hört andra ”tillrättavisas” på sätt som sårat. När sådana situationer uppstår väcker det obehag och osäkerhet om hur de ska förhålla sig till dem som ingår i konflikten och till projektet i sin helhet.

En deltagare lyfter fram att hur de anställda bemöter varandra och handläggarna på berörda myndigheter också har betydelse för hur deltagare uppfattar verksamheten. Citatet nedan visar att deltagare inte vet om handledare berättar för varandra sådant som de av deltagare har fått berättat för sig i förtroende.

Människor kan man ju inte alltid lita på. Om jag framför kritik till min arbetsledare om en annan arbetsledare, hur handskas de med det? Berättar de då det för henne för att de har en bra relation? Jag menar min handläggare kramar om henne när hon kommer. Det blir ju konstiga signaler.

Relationen som beskrivs har privat karaktär, och framstår inte som professionell för deltagaren. En professionell relation kan vara personlig, men inte privat.

Stöd från praktikplats

Deltagare beskriver att en praktikplats ger känslor om att duga, vilket bidrar till att stärka självförtroendet. Praktikplatsen är en möjlighet att få prova arbetsuppgifter som man tidigare inte har trott sig kunna arbeta med. Den ger förhoppningar om arbete, om att ingå i en arbetsgemenskap och om att få *en riktig löning*.

Det är ett enormt stöd att få vara ute och jobba och drömma om ett jobb. Att det kan bli ett avlönat jobb. Det är fem eller sex år sedan jag fick en löning sist, en riktig löning.

Praktikplatsen innebär också att även andra personer ser deltagarens kvalifikationer och visar sin uppskattning för det arbete som deltagaren utför.

Det är väl det som är själva drivkraften med praktikplatsen, att man gör samma jobb som de. Och det är ju positivt när man får höra av dem som har jobbat där i över tjugo år att de aldrig tidigare har haft någon som har jobbat så bra som jag gör.

En av deltagarna lyfter fram ett dilemma av ekonomisk karaktär. Det handlar om att bli erbjuden fortsatt praktikplats över sommaren. Samtidigt som deltagaren är glad över erbjudandet och känner arbetsgivarens uppskattning beskriver deltagaren att det ändå väcker ett visst obehag eftersom att det innebär gratis arbetskraft för arbetsgivaren.

Stöd från handläggarna

Deltagare beskriver att det är viktigt att känna ett tydligt engagemang och stöd från berörda handläggare.

Min handläggare (på socialförvaltningen) är väldigt gå på. Alltså hon sitter inte bara och betalar ut pengar, utan hon jobbar verkligen med folk och jag är väl ett utav hennes projekt.

En annan deltagare beskriver stödet från försäkringskassan:

Han hade det där pushandet, det där klarar du, coach liksom. Jag tänker ju allting negativt, det går inte. Men, så sa han att nu måste barnen vänja sig, det är nya rutiner och vi provar två timmar om dagen.

Deltagarna betonar att lång tid med sjukskrivning och arbetslöshet har medfört att de idag är känsliga för hur de blir bemötta, betoningar och ordval, just för att *vi redan är nere*. En deltagare berättar om hur det kändes när hon inte hade fått veta att hennes handläggare hade avslutat henne.

Hon kunde inte ens skicka ut ett papper till mig och säga att hon hade avslutat mig. Det är svagt, tycker jag.

Ett beslut över huvudet på den det berör är en stark markering även om det sker av misstag.

Stöd från andra deltagare

Samvaron och utbytet med de andra var det bästa, träffa andra som har det likadant som jag.

Deltagare beskriver arbetsrehabiliteringen i betydelsen av en mötesplats med stark social funktion och framhåller värdet av att träffa andra människor i samma situation. Det handlar om vikten av erfarenhetsutbytet, kunna hjälpa varandra, skratta tillsammans, inspirera varandra och komma med tips. Några deltagare berättar hur de med sina kunskaper och erfarenheter har kunnat hjälpa, inspirera och bidra till att stärka andra deltagare. Gemenskapen beskrivs som viktig under tiden som man deltar i projektet, eftersom man då arbetar nära varandra. Sedan kanske relationen mer innebär att skicka ett julkort, säger en deltagare.

Alltså uppgifterna i sig kan kvitta, jag tycker verkligen det. För det är dem man har varit med och hur handledarna har varit som är det viktiga.

Genomgående beskriver deltagarna att de i projektet har upplevt en *otrolig gemenskap*, där man utbyter erfarenheter och delar med sig av sin historia. Deltagare lyfter fram att det har varit bra att de har haft olika bakgrund, ålder, problem och erfarenheter eftersom man lär av varandra. Andra deltagare har upplevt den heterogena sammansättningen som problematisk.

... det var inte direkt upplyftande att vara bland andra som hade större problem än vad man själv hade.

Några av deltagarna beskriver hur de genom att ha deltagit i projektet har fått inblick i hur andra lever sina liv. De återkommer flera gånger under intervjuerna till att man i projektet måste ta hänsyn till att det riktar sig till personer som är sköra. En deltagare beskriver att det finns deltagare med olika diagnoser, särskilt bland de unga. Hon betonar att även om de unga inte har erfarenheter från arbetsliv, så har de livserfarenheter som andra inte har.

Och jag tycker att jag har ett stort utbyte av dem. Tycker inte att de behandlar mig som någon mamma, utan jag är kompis. Vi går ut och går, äter middag ihop, styr och ställer och fikar. Det finns inga åldersgrejer. Och man frågar varandra. Och de är otroligt hjälpsamma fast de bara har problem. De får ställa klockor för att komma ihåg, för att träna. Ja, de är faktiskt jättefina allihop.

Stöd från familj

Deltagarna betonar att familjen och andra personer i deras närhet är betydelsefulla genom att de ger uppmuntran. Det kan kallas för coaching på hemmaplan. De beskriver att stödet kan handla om allt från uppmuntran till att närvara som stöd vid möten på arbetsrehabiliteringen. Flera deltagare nämner att även familjemedlemmarna påverkas positivt av projektet.

Min man säger att jag är mycket gladare och piggare än jag varit på många år. Jag blir som en annan människa när jag jobbar.

Några deltagare berättar däremot om hur kämpigt de upplever att deras situation är när de saknar stöd från sina äldre föräldrar. Föräldrar, för vilka arbete kanske närmast kan betraktas som en dygd saknar enligt intervjupersonerna förståelse för hur det kan vara att inte ha arbete. Deras berättelser handlar om vanmakt, skuld och skam hos dem själva och deras föräldrar.

Det finns inte på kartan att man inte ska arbeta. Man ska jobba, det har jag alltid fått höra.

Inflytande och delaktighet

Arbetsrehabilitering kan, som vi tidigare har beskrivit, betraktas som en tjänst, där deltagarens delaktighet en förutsättning för hur den utformas och utförs. Det är således deltagarens behov, erfarenheter och kunskaper som i interaktion med de anställdas kompetens formar en arbetsrehabilitering som är unik för varje deltagare. Delaktigheten förutsätter påverkansmöjligheter och en tillitsfull kommunikation. Vi har därför frågat deltagarna om hur de har känt sig delaktiga och hur de har kunnat påverka utformningen i sin arbetsrehabilitering.

Jag fick välja mycket. De frågade mig vad jag tyckte.

Deltagarna beskriver att deras självförtroende ofta är lågt när de börjar på arbetsrehabiliteringen, de är ovana vid miljön och vet inte vad som förväntas av dem. Frågor som de ställer sig är bland annat; Hur fungerar det här? Vad är tillåtet? Utifrån denna position beskriver deltagare, att där de har känt sig lyssnade på, där egna initiativ och idéer har stöttats av handledaren och där personalen har upplevts som hjälpsam, där har de också känt sig ha inflytande över sin rehabilitering.

För att få reellt inflytande behövs, framhåller deltagare, att deras kunskaper och erfarenheter både efterfrågas och respekteras. Deltagare ger exempel på att de bland annat har haft inflytande över i vilken takt de arbetar och vilka arbetsuppgifter de ska utföra. De har också haft inflytande i beslut om var de ska arbetspröva.

Deltagare som har upplevt sig haft stort inflytande över sin rehabilitering pekar bland annat på att de gemensamma mötena med handläggarna på berörda myndigheter har varit ett bra forum för inflytande. Medan några deltagare beskriver arbetsrehabiliteringen som ett ständigt pågående samtal om sin arbetsförmåga, beskriver andra att de inte har haft något inflytande över sin arbetsrehabilitering. Citatet nedan är från en deltagare som beskriver att hon inte har varit delaktig i ett beslut som rörde henne. Citatet handlar om maktlöshet och att inte vara respekterad.

... då hade arbetsrehabiliteringen tillsammans med försäkringskassan bestämt det, utan att prata med mig. Men, så är det ofta liksom, när man tycker någonting själv. Nej, då går det inte, utan det måste komma från dem.

Alla bär vi med sig oss erfarenheter av framgångar och misslyckanden. De formar oss och får oss att inta olika positioner i förhållande till andra människor. En deltagare berättar att hon alltid har varit blyg och aldrig vågat säga vad hon tycker. Hon beskriver hur hennes rädsla för att inte vara omtyckt hindrar henne från att uttrycka vad hon egentligen vill och hur det har blivit till hinder i kommunikationen om hennes arbetsförmåga.

Uppgifterna som jag skulle göra kändes inte meningsfulla. Jag hade hellre varit i snickeriet. Men, jag tordes faktiskt inte säga det, för jag tänkte att då får de nog spader och så ... att då tycker de inte om en eller så där.

Hon fortsätter sin berättelse och säger att hon känner sig besviken över att handledaren ändå inte frågade om hon trivdes med arbetsuppgiften eller om hon ville göra något annat. Hon har många outtalade förväntningar och i intervjun beskriver hon att hon inte har haft något inflytande. Även detta citat visar komplexiteten i arbetsrehabilitering. Kanske har handledaren uppfattningen att den här deltagaren har varit delaktig och trivts med arbetsuppgifterna, eftersom deltagaren inte har förmedlat något annat.

Närhet till arbetsmarknaden

Med en krympande arbetsmarknad beskriver deltagare att de upplever att det generellt sett är svårt att få arbete. Situationen försvåras ytterligare förtydligar de, om den arbetssökande under lång tid har saknat arbete, har arbetshinder, låg utbildningsnivå och dessutom är äldre. Det finns en oro för att arbetslivets höga tempo kan innebära svårigheter med att få ett arbete där arbetsuppgifterna anpassas till den enskilda deltagarens förmåga och kapacitet.

Det måste finnas sådana här jobb också, som man inte är på topp hela tiden. Men det är ju ingen som anställer en för att bara göra vissa saker.

Deltagare beskriver att det skapas en osäkerhet och otrygghet, både socialt och ekonomiskt, av att gå hemma. Det medför bland annat att det är svårt att ha framförhållning och att planera. Till slut befinner man sig i en *ond cirkel* som i sin tur påverkar självkänslan, berättar en deltagare. En annan deltagare beskriver att hon känner sig *värdelös*, som *en parasit*, och inget hellre vill än att göra *nytta för sig igen*. Det finns en stor osäkerhet inför att komma tillbaka till arbetslivet och berättelserna handlar ofta om tvivel över vad man klarar och inte klarar av.

Man tappar bort sig lite. Ja, man tappar bort sig själv efter så många år.

Man tappar självförtroendet (av att gå hemma). Man blir ju livrädd för man tror inte att man klarar någonting alls till sist.

Det har varit betydelsefullt att få arbetsförmågan utredd, arbets träning och praktik och att tiden i projektet har varit en förberedelse inför ett arbete. Arbetsrehabiliteringen har bidragit till att ge kunskap om arbetsförmåga, hinder och resurser. Deltagare beskriver att de har fått nya idéer och kontakter som gör att de försöker hitta nya vägar tillbaka till arbetslivet. En deltagare berättar att arbetsrehabiliteringen har inneburit att hon nu vet att hon måste ha ett omväxlande arbete utan stress, ett arbete där hon har möjlighet variera arbetsställningen. Deltagare beskriver att de känner sig bättre förberedda inför ett arbetsliv.

Ja, för nu vet man sina begränsningar... så man inte får en chock sedan när man väl börjar jobba.

En deltagare är fundersam till hur betydelsefull arbetsrehabiliteringen egentligen har varit för hennes inträde på arbetsmarknaden. Hon pekar på betydelsen av att ha haft möjlighet att ventilerat sina tankar och att handledaren fanns kvar under praktiktiden.

Ja, jag vet inte... alltså jag tror att det var bra att jag gick genom det. Jag var ju där ett tag och hann och bolla igenom saker och jag tror att det var bra. Det kunde kanske ha fungerat ändå, men... och sedan när jag arbetsprövade då kom ju handledaren och hälsade på regelbundet.

Det bästa och det sämsta i projektet

Det bästa

Deltagarnas uttalanden om vad som har varit det bästa i projektet handlar om att det har gett påtagliga resultat för deltagaren såsom arbete. Men deltagarna lyfter framför allt fram projektets sociala värden. Här handlar det istället om psykosocialt välbefinnande, ökat självförtroende, tillhörighet och gemenskap.

Självförtroende – tillhörighet – gemenskap

Av deltagare framhålls genomgående att det bästa med att ha deltagit i projektet har varit att få tillbaka sin självkänsla. Flera beskriver hur deltagandet dessutom har bidragit till att skapa tillhörighet och mening i tillvaron och att det har varit det bästa med projektet.

Fick en tillhörighet, känna på hur det känns med arbetskamrater, arbetstider och bara känna på hur arbetsmoral fungerar igen.

Jag älskade att få komma ut och få en tillhörighet, för man behöver känna sig behövd, i någon form.

Att jag har fått ett socialt liv. Den biten saknas och faller lätt bort när man är hemma. Risker för utanförskap är stor när man varit hemma länge.

Nya erfarenheter

Flera deltagare lyfter också fram att det bästa har varit möjligheten att pröva sin arbetsförmåga med arbetsuppgifter som man inte har någon tidigare erfarenhet av. Det handlar dock inte enbart om att få pröva olika arbetsuppgifter utan att få göra det utifrån sina villkor och i sin egen takt. Det förutsätter att handledare och annan personal är lyhörd och har förmåga att interagera med deltagare. Detta lyfts även fram av en deltagare som grund för hennes framgång.

Det bästa har varit att jag har kunnat arbeta i begränsad omfattning och att kraven har varit måttliga och att personalen har varit lyhörd.

För några deltagare, som har fått arbete har det bästa varit att återgången till arbetslivet har tillåtits ske successivt.

Utredning – insikt

Det bästa menar flera deltagare har varit att de har fått ett utlåtande om sin arbetsförmåga. Utlåtandet ses som en möjlighet att få en förändring till stånd och att det bästa har varit att utredningen har inneburit att komma till insikt om sin egen arbetsförmåga. Utlåtandet är en bekräftelse på de möjligheter som deltagare har vid projektets slut. För vissa innebär det en bekräftelse på att de har överskridit sina egna och andras positiva förväntningar. Andra har fått bekräftelse på att en återgång till arbete för deras del inte är realistiskt. I båda fallen upplever deltagare att bekräftelsen i sig är värdefull för dem.

Det var en besvikelse att förstöra det lilla jag hade byggt upp med träning och sedan se att jag inte var så frisk, trots allt.

Arbete

Några av deltagarna vars deltagande har resulterat i en anställning säger att det har varit det absolut bästa med projekt. I citatet nedan lyfter deltagaren fram några effekter av att ha fått ett arbete. Det har inneburit att hon har fått en bättre ekonomisk situation, självförtroendet har ökat och hon har egenmakt. Hon har med andra ord fått ökad känsla av sammanhang (KASAM). Tillvaron ter sig nu begriplig, hon har erövrat kontrollen över sitt liv och hennes meningsupplevelse är stark.

Det bästa är att jag äntligen är tillbaka och kan arbeta igen. Ekonomin blir bättre och jag mår bättre. Känner att jag har lite mer "kontroll" på livet igen. Har nu arbetat så länge att jag har rätt till A-kassa igen. Det hade inte lyckats utan stöd av arbetsrehab.

Det sämsta

Deltagares uppfattning om vad som har varit det sämsta i projektet handlar om omgivningens attityder om bemötande och brist på stöd. Några säger att det sämsta har varit för lite variation i utbudet av aktiviteter och att deltagandet inte direkt resulterar i arbete. En deltagare uttrycker däremot att det sämsta med

projektet var att det tog för lång tid innan hon fick en plats och kunde börja.

Attityder

Några deltagare beskriver att det sämsta med projektet har varit att möta omgivningens attityder. Några beskriver att attityderna finns som en *osynlig stämpel* på deltagarna. En deltagare ger uttryck för samma känsla när hon berättar om studiebesök på arbetsrehabiliteringen.

Det sämsta med projektet är att ibland känner man sig lite nervärderad och det är inte kul när det kommer folk och tittar. Vore bra om de som lämnar in saker inte kommer när vi är där. Man kanske inte vill skylta med att man är på arbetsrehabilitering.

Bemötande – stöd

Några av deltagarna upplever att det sämsta har varit dåligt bemötande. Det handlar om att de inte har känt sig delaktiga och att inte har haft inflytande över sin rehabilitering. En deltagare säger att det sämsta var att göra arbetsuppgifter som hon *absolut* inte ville göra. För några har det sämsta varit att de inte har upplevt sig ha fått stöd eller hjälp. *Ska söka alla praktikplatser själv. Hitta allt själv.* Andra deltagare beskriver att det sämsta har varit att samtalen med personalen har känts närgångna.

Det handlar också om samvaron med andra deltagare. För några har det sämsta i projektet varit att det har funnits andra deltagare som negativt har påverkat deras rehabilitering.

Aktiviteter

Flera deltagare tar upp att det sämsta har varit att det inte har funnits tillräckligt många och varierande aktiviteter. En av dem säger att det sämsta har varit att arbetsuppgifterna varit inriktade på praktiskt arbete. Hon efterfrågar arbetsuppgifter som kräver intellektuell aktivitet.

Förväntningar om arbete

Några deltagare lyfter fram att det sämsta är att arbetet i projektet inte fungerar likadant i verkligheten. De menar att de klarar av arbetsuppgifterna och orkar med arbetstempot på arbetsreha-

biliteringen, men de tror sig inte klara det på en reell arbetsplats.

Bland deltagarna finns uttalade förväntningar om att deras deltagande ska leda till arbete. Flera deltagare tar även upp att det sämsta har varit att projektets fokus inte har legat på det som de har tyckt har varit det viktigaste, nämligen att få fram jobb.

Det ger inget jobb och passa tider det kan man sen man arbetade.

Deltagarnas förväntningar

I följande kapitel återknyter vi till tjänstekonceptet och till att betrakta arbetsrehabilitering ur ett tjänsteperspektiv. Som tidigare har beskrivits kan arbetsrehabiliteringens aktiviteter ses som tjänster som utformas tillsammans med deltagaren. En enkel jämförelse kan göras med en frisörsalong, som eftersträvar nöjda kunder. Frisörskan erbjuder tjänsten; klippning, men det är i dialog med kunden som frisyren utformas.

Till viss del kan följaktligen arbetsrehabilitering betraktas ur ett tjänsteperspektiv. Det är först när deltagaren jämför sina förväntningar med sina faktiska erfarenheter från projektet som man får kunskap om hur hon har upplevt kvaliteten i projektet. Nedan följer fyra korta avsnitt vilka kan ses som sanningens ögonblick. De handlar om deltagares förväntningar. Det är citat där förväntningar har eller inte har infriats, och det är citat där förväntningar har överträffats eller inte har överträffats.

När förväntningar infrias

En deltagare som sedan flera år var arbetssökande och som redan från början var mycket positiv till projektet var fortsatt mycket positiv när hon ett år senare lämnade det. Hon arbetar nu som timvikarie och söker annat arbete, fast anställning.

Ville komma tillbaka till arbetslivet, men på mina villkor, i min takt... Jag har fått tillbaka självkänslan, självförtroendet. Jag har ett arbete.

Detta korta citat i sig är en utvärdering. I två meningar säger deltagaren vad hon vill – hon vill tillbaka till arbetslivet. Citatet förmedlar även hennes förväntningar på personal och handledare. Förväntningarna handlar om att bli lyssnad till och pekar på betydelsen av att bli delaktig och påverka hur det ska gå till, *på mina villkor, i min takt*. Det visar även den personliga utveckling som hon fått genom projektet, betydelsen av att känna mening både med sig själv och med tillvaron, *självkänsla, självförtroende*. Slutligen har vi resultatet. Hon har fått tillbaka sin självkänsla och ett arbete. Att få något tillbaka innebär att erövra, en seger eller kanske en revansch, en upprättelse, som stärker självkänslan.

När förväntningar inte infrias

Om förväntningarna däremot inte infrias kan besvikelsen över att det inte har blivit som man hoppats, uppvägas av att deltagaren har fått ett bra bemötande och en coaching som gett andra insikter. Deltagaren kan ändå gå stärkt ur projektet.

Citatet nedan är från en kvinna som hade varit sjukskriven i mer än fem år när hon började i projektet. Hon var mycket positiv till projektet och hade förväntningar om att deltagandet skulle leda till arbete. När hennes arbetsförmåga utreddes, blev hon medveten om att arbetsförmågan inte var tillräcklig och hon blev sjukskriven. Insikten ledde först till besvikelse över att inte kunna arbeta igen, men genom att hon fått bra stöd från handledarna gick hon stärkt ur projektet.

Jag började på eget initiativ, för det kändes som en bra början för att få komma till ett arbete. Jag ville verkligen börja arbeta igen. Men det gick inte! ... Ser fortfarande fram emot att få komma tillbaka till arbetsrehab och prova igen, när jag är mogen för det. Fick i alla fall känna på lite arbetsgemenskap och det kändes bra.

Citatet pekar på att den här deltagaren hade en egen initiativkraft. Utifrån KASAM skulle man kunna säga att motivkomponenten var stark. I citatet synliggörs även arbetets betydelse för självkänslan. Bedömningen om arbetsförmågan ledde först till en personlig kris, sedan till insikt och acceptering av situationen. Med tillförsikt ser hon tiden an, och hoppas kunna komma tillbaka till arbetsrehabiliteringen. Hon visar förtroende för projektet, men tillägger att när det åter blir aktuellt med arbetsrehabilitering så avgörs det av när hon själv känner sig mogen för det, egenmakt.

När förväntningar överträffas

En deltagare som var mycket negativ till att börja i projektet, beskriver hur hennes deltagande trots det kom att leda till en stark personlig utveckling. Hon hade varit sjukskriven sedan 2004, men har numera ett arbete.

Ville inte vara med på något, hade gjort mitt. Ville bara vara ifred och umgås med barn och barnbarn... Men, det har varit mycket bra för mig. Jag arbetar! Och med sådant som jag aldrig trodde att jag skulle göra.

I den här kvinnan mötte handledarna i projektet ett starkt motstånd. Hon hade känt sig mer eller mindre tvingad att börja och hade egentligen gett upp arbetslivet. Hon hade gjort sitt. När erbjudandet om deltagande i arbetsrehabiliteringen kom hade hon anpassat sig till en tillvaro utan arbete och ville *bara vara ifred*. Hon förväntade sig inte att projektet skulle leda till några positiva förändringar för henne. Hennes förväntningar har dock vida överträffats. Hon har inte bara ett arbete utan ett arbete inom en bransch, som hon aldrig tidigare hade kunnat tänka sig.

I intervjun beskrev hon hur arbetsrehabiliteringen hade hjälpt henne att få syn på andra sidor hos sig själv och att det stärkt henne. Utifrån KASAM pekar citatet på att den här deltagaren inledningsvis inte hade kontroll över vad som förväntades av henne, hon såg ingen mening med projektet. När hon slutade hade hon en mycket stark meningsupplevelse av sitt deltagande.

Hon hade erövrat kunskaper om projektet som gjorde att hon bättre kunde hantera situationen. Efter hand genererade det ett meningsskapande, som innebar att hennes föreställningar om projektet, liksom hennes livssituation i övrigt förändrades.

När förväntningar inte överträffas

För handledarna är det en utmaning att möta presumtiva deltagare som är negativa till arbetsrehabilitering, särskilt om deltagaren upplever att det inte är deras eget val. I dessa fall blir det särskilt betydelsefullt att vara tydlig med vad som är arbetsrehabiliteringens syfte. Men framförallt är det viktigt att handledaren tar del av deltagarens inställning och förväntningar.

En deltagare som från början var mycket negativ till projektet var lika negativ när hon lämnade det. Hennes deltagande hade skett mot hennes vilja. Hon ville ha ett arbete och förväntade sig inte att arbetsrehabiliteringens insatser skulle kunna bidra till det. Med sig bar hon även på negativa föreställningar om verksamheten – ett *vuxendagis*, en föreställning som inte leder någon vart. När hon slutade hade hon inte ändrat uppfattning, den hade snarare förstärkts. Projektet bidrog inte till meningsskapande och därmed saknade hon motivationen.

Vid tidpunkten för utvärderingen hade hon en provanställning och hon arbetade dessutom som timvikarie. Kanske hade deltagandet ändå gett henne en knuff till att komma vidare.

Det var inte mitt eget val att börja på arbetsrehabiliteringen. Tyckte inte att jag hade något där att göra. De flesta kallade det för vuxendagis. Det skulle ju inte direkt leda till nåt' jobb, utan till praktikplats. Det sista jag behövde i mitt liv var en praktikplats. Det kändes skrattretande... Jag passade inte in där, helt enkelt.

De här fyra avsnitten om förväntningar visar förväntningarnas betydelse för hur deltagare upplever kvaliteten i projektet och påverkar processen i deras arbetslivsinriktade rehabilitering. Det är därför angeläget att i en dialog med deltagaren få kunskap om hennes inställning till att börja i projektet och hennes förväntningar.

Slutord

Samtidigt som tyngdpunkten i Finsam är att personer når egen försörjning, betonas att problembilden för dem som under lång tid har saknat arbete, ofta är en komplex kombination av medicinsk, social och arbetsrelaterad ohälsa. Därför kan man, som framhålls i statkontorets rapport, inte heller förvänta sig att rehabilitering alltid leder till egen försörjning. Rehabilitering är således allt igenom individuellt betingat utifrån varje enskild individs unika förutsättningar, mål och ställningstaganden. Som vi tidigare har beskrivit är det komplexa förhållanden att ta hänsyn till vid samverkan och samordning av rehabiliteringsinsatser.⁴³ Utvärderingen avser dock endast de områden i projekten som har varit synliga för deltagarna, varför vi nedan endast lyfter fram förhållanden som har strategisk betydelse och som utgör områden för förbättring i projekten.

Om samverkan – samordning – lärande

Då ARHoV och ACR har haft till uppgift att utreda arbetsförmåga och ge rekommendationer om eventuell fortsatt insats till berörda myndigheter, har det varit dessa myndigheters uppgift att verkställa rekommendationerna. När myndigheterna inom rehabiliteringsområdet samverkar för att med samlad kompetens och samordning skapa förutsättningar för återgång till arbete, demonstrerar de styrka och kraftsamling. Till deltagare som saknar arbete och eller är sjukskrivna signalerar detta att myndigheternas kraftsamling innebär att ärendet är prioriterat. Men är ärendet prioriterat hos den myndighet som rekommendationen riktar sig till. Deltagaren har i och för sig avslutat sin tid i projektet, men hon eller han vet ännu inte vad rekommendationen leder till. Det är först när och om rekommendationerna verkställs som det är möjligt att uttala sig om projektet som

⁴³ Se fig. 1.

helhet har hög kvalitet och om det är effektivt för deltagarna och för samhället.

Här anser vi att det finns ett glapp i projektet, då det inte verkar finnas någon rutin för uppföljning av hur rekommendationerna har verkställts. Därmed ges inte heller någon möjlighet till återkoppling till handledare och handläggare, det vill säga de myndighetsrepresentanter som formulerade rekommendationen. Kunskap och ett för projekten viktigt lärande riskerar på så vis att gå förlorad.

I statskontorets slutrapport betonas att de berörda samarbetspartnerns ordinarie arbetsuppdrag skiljer sig från målsättningen för Finsam och att incitamenten för parternas engagemang i projekten därför kan vara olika starka.⁴⁴ Hur myndigheters olika intressen sammanvägs har betydelse för i vad mån man lyckas att effektivt samordna sina resurser och skapa förutsättningar som leder till egen försörjning för deltagarna.

Om det gemensamma mötet

I utvärderingen sätter intervjupersonerna fingret på handledarens diffusa roll. Vems intressen företräder handledaren i de gemensamma mötena? Frågan kan tyckas självklar, men ur deltagarnas perspektiv är den inte det och frågan behöver därför diskuteras ytterligare av projektledare och projektägare. Forskning⁴⁵ visar att rehabiliteringsarbetet underlättas av att en ”mediator” deltar vid samverkansmöten och/eller flerpartssamtal. Det vill säga att en person med kunskap eller erfarenhet från området finns med som stöd för deltagaren. Ibland har handledare i projektet fungerat som en sådan stödperson för deltagarna. Det kan dock vara komplicerat för handledaren att fullt ut fungera som stödperson, då denne också har en kontrollerande och bedömande funktion av deltagaren.

Att ”bryta vanmaktsprocessen” har betydelse för deltagarens hela nätverk. Genom att aktivt och strategiskt involvera anhängiga i deltagares rehabilitering kan stödet till deltagaren därför

⁴⁴ Se avsnittet ”Finansiell samordning av rehabiliteringsinsatser.”

⁴⁵ Se MacEachen m.fl. 2006 och Larsson 2007.

både breddas och fördjupas. Utöver att uppmuntra till anhörigas medverkan i de gemensamma mötena skulle anhöriga även kunna bjudas in till ”föreläsningar” och samtal om till exempel hur känslor av skuld och skam påverkar självbilden bland dem som under lång tid är sjukskrivna och saknar arbete.

Om syfte och förväntningar

Det är flera parter involverade i att ge presumtiva deltagare information, såväl myndigheternas handläggare som personal inom sjukvården och handledarna inom projektet. Utvärderingen pekar på att det finns en otydlighet i hur syftet med projektet kommuniceras deltagare. Detta får betydelse för hur deltagare förstår projektet och därmed även för deras förväntningar. Otydligheten framgår särskilt i de fall där deltagare har förväntat sig att arbetsrehabiliteringen leder till ett erbjudande om arbete.

Utifrån deltagarnas berättelser utkristalliseras tre frågeställningar som är viktiga för utvecklingen av samverkan mellan parterna. Deltagares förväntningar på rehabiliteringens resultat hänger ihop med att de förstår syftet med projektet. De som förväntar sig att komma igång med ett arbete på den reguljära arbetsmarknaden blir besvikna när de inser att de ska genomgå en utredning och delta i olika arbetsförberedande aktiviteter.

- Det är viktigt att parterna förmedlar en gemensam uppfattning så långt det möjligt om projektets syfte och öppet deklarerar att parterna har skilda uppfattningar om så är fallet. Det är viktigt att man är överens om hur man ska agera vid olika typer av intressekonflikter. Genom en rak och tydlig kommunikation vinner projektet i trovärdighet.
- Det är viktigt att handläggare som skriver remisser förmedlar korrekt information. Det har visat sig att deltagare i projektet har fått olika uppfattningar om vad arbetsrehabiliteringen omfattar och vilken typ av hjälp de kan räkna med.

- Det är viktigt att projektet har legitimitet hos berörda myndigheter. För dess trovärdighet är det nödvändigt att rekommendationerna som deltagare får följs upp. Om det inte sker finns alltid risken att alla goda föresatser rinner ut i sanden när deltagaren har lämnat projektet. Uppföljningen har stor betydelse för enskilda deltagare, handledare och myndighetsrepresentanterna.

Om gott resultat

Ett gott resultat i projektet är att utredningen om arbetsförmåga har legitimitet hos berörda myndigheter och att den leder till att deltagarnas situation förändras. Enligt deltagarna är det ett gott resultat att ha fått ett arbete eller att man upplever sig ha kommit närmare arbetsmarknaden. Även ett beslut om till exempel sjukbidrag eller sjukskrivning kan innebära ett gott resultat i så motto att arbetsförmågan har blivit utredd och konstaterats inte räcka till för ett arbete. Det viktiga är, enligt deltagare, att få ett beslut som de sedan har att förhålla sig till och planera sin tillvaro utifrån.

Utvärderingen visar tydligt att den process som är mest betydelsefull och en förutsättning för om deltagare når ett gott resultat är att de i projektet upplever en personlig utveckling. Handledarnas bemötande och förmåga till coachning är således, enligt deltagare, avgörande för om deltagandet leder till ett gott resultat eller inte.⁴⁶ Deras kompetens och förmåga att interagera är avgörande för om deltagare känner sig delaktiga, har kontroll över sin rehabilitering och upplever en personlig utveckling.

Utvärderingen visar att personlig utveckling är den enskilt största motivationsfaktorn. Det vill säga om aktiviteterna i AR-HoV och ACR upplevs som meningsfulla, så är det en stark komponent för motivationen och har betydelse för deltagarens närmande till egen försörjning.

⁴⁶ Se t ex Karlsson 2006 och Gough & Ganz 2007.

Utvärderingen visar att deltagarna i olika hög grad upplever att de har fått en personlig utveckling genom projektet. De har upplevt gemenskap med andra deltagare och tiden i ARHoV och ACR beskrivs som ett innanförskap.. Deras berättelser pekar på att projekten har bidragit till att öka deras känsla av sammanhang.

Referenser

Alasuutari, Pertti (1995). *Researching Culture. Qualitative Method and Cultural Studies*. London: Sage Publications.

Antonovsky, Aaron (2003). *Hälsans mysterium*. Stockholm: Natur och Kultur.

Bernler, Gunnar & Johnsson, Lisbeth (2001). *Teori för psykosocialt arbete*. Stockholm: Natur och Kultur.

Bernler, Gunnar, Johnsson, Lisbeth & Skårner Anette (1993). *Behandlingens villkor. Om relationen och förväntningarna i socialt arbete*. Stockholm: Natur och Kultur.

Ekberg, Kerstin (2004). ”Arbetslivsinriktad rehabilitering.” I Gustafsson, Rolf, Å & Lundberg, Ingvar (red) *Arbetsliv och hälsa 2004*. Malmö:Liber Idéförslag.

Fahlgren, Mats (2009). *Att uppleva utanförskap*. Populärvetenskaplig kunskapsöversikt FAS. Stockholm: Hellmans förlag AB.

Gough, Ritva och Ganz Helene, (2007). *Arbetsprövning med coach*. Kalmar: Fokus Kalmar län.

Grape, Owe (2001). *Mellan morot och piska. En fallstudie av 1992 års rehabiliteringsreform*. Avhandling, Umeå universitet.

Grönroos Christian och Monthelier Caroline (1988). *Service management i den offentliga sektorn*. Malmö: Liber.

Grönroos, Christian (1992). *Service Management. Ledning, strategi och marknadsföring i servicekonkurrens*. Göteborg: ISL förlag.

Grönroos, Christian (1997). *Service Management*. Andra upplagan. Göteborg: ISL förlag.

Hanson, Anders (2004). *Hälsopromotion i arbetslivet*. Lund: Studentlitteratur.

Karlsson, Lilly (2006). *Gilla grått – Riskfaktor socialbidrag eller stöd till försörjning*. Kalmar: Fokus Kalmar län.

Larsson, Ann-Christine (2007). *Empowermentprocesser – ett sätt att öka långtidssjukskrivna kvinnors resurser?* Avhandling, Linköpings universitet.

Lindqvist, Rafael & Marklund, Staffan (1995). ”Arbetslinjen i socialpolitiken” I Marklund, Staffan (red) *Rehabilitering i ett samhällsperspektiv*. Lund: Studentlitteratur.

Lindqvist, Rafael (2000). *Att sätta gränser. Organisationer och reformer i arbetsrehabilitering*. Umeå: Boréa bokförlag.

Ludvigsson, Mikael, Svensson, Tommy & Alexandersson, Kristina (2006). *Begreppet arbetsförmåga – en litteraturgenomgång*. Arbete och Hälsa, rapport nr 2006:8, Stockholm: Arbetslivsinstitutet.

Lundsbye, Mats; Sandell, Göran; Ferm, Roland; Währborg, Peter; Petitt, Bill; Fälth, Tommie & Holmberg, Björn (2000). *Familjeterapins grunder – ett interaktionistiskt perspektiv*. Borås: Natur och Kultur.

MacEachen, Ellen, Clarke, Judy, Franche Renée-Louise, Irvin, Emma & the Workplace-Based Return to Work Literature Review Group (2006). Systematic review of the qualitative literature on return to work after injury. *Scandinavian Journal of Work, Environment and Health*, Vol 32, No 4, pp 257–269.

Normann, Richard (1992). *Service Management*. Malmö: Liber.

Palme, Joakim, Bergmark, Åke, Fritzell, Johan, Sommestad, Lena, Szebehely, Marta, (2001). *Välfärdsbokslut för 1990-talet*. Statens offentliga utredning, 2001:79.

von Otter, Casten (2003/1987). "Inte bara vinster – Nya lednings- och styrsystem i offentlig sektor". I Sandberg, Åke (red). *Ledning för alla? Perspektivbrytningar i arbetsliv och företagsledning*. Fjärde upplagan, Stockholm: SNS.

Informationsbroschyr (2008). Samordningsförbundet i Kalmar län.

Socialstyrelsen (1994). *Utvärdering av kvalitet*. 1994:13.

Statskontoret (2005). *Den första tiden med Finsam*. 2005:10.

Statskontoret (2006). *Fortsättningen med Finsam. Målgrupper, insatser och arbetsformer*. 2006:6.

Statskontoret (2007). *Uppföljning av finansiell samordning inom rehabiliteringsområdet*. 2007:6.

Statskontoret (2008). *Fyra år med Finsam*. 2008:7.

Statskontoret (2008). *Effekter av Finsam*. 2008:16.

Watzlawick, Paul; Beavin, Janet; Helmick & Jackson, Don, D. (1967). *Pragmatics in human communication*. New York: Norton.

Vedung, Evert (1991). *Utvärdering i politik och förvaltning*. Lund: Studentlitteratur.

Prop.2002/03:132. Finansiell samordning inom rehabiliteringsområdet.

Lag 2003:1210 om finansiell samordning av rehabiliteringsinsatser.

Webbadress

Samordningsförbundet i Kalmar län

<http://www2.ltkalmar.se/samordningsforbundet/>

Fokusgrupper

- Fokusgrupp med sex deltagare från projekten ARHoV och ACR.
- Fokusgrupp med projektledarna Lotta Törnered och Gun Bengtsson-Liew samt tre personal från projekten ARHoV och ACR.

Intervjuer

Elva deltagare från projekten ARHoV och ACR.

Bilagor

Tema för intervju

Inställning

Deltagarens inställning till sitt deltagande i projektet inför start, under tiden i projekttiden och efter att deltagaren eventuellt har lämnat projektet.

Projektaktiviteter

Beskrivningar av deltagarens erfarenheter av de centrala projektaktiviteterna; första mötet, arbetsträning, praktik, personalens skriftliga utlåtande/utredning om deltagarens resurser och begränsningar samt det gemensamma mötet med myndigheterna. Hur genereras kvalitet i aktiviteterna? Vad har varit bra och vad kan förbättras?

Samverkan

Beskrivningar av deltagarens erfarenheter från de gemensamma mötena tillsammans med handläggare från försäkringskassa, arbetsförmedling, socialförvaltning, sjukvård och arbetsrehabilitering. Hur genereras kvalitet i mötena? Vad har varit bra och vad kan förbättras?

Processer

Beskrivningar av hur deltagaren har upplevt de centrala processerna i projektet; stöd från handledare, stöd från handläggare, andra deltagare, familj och omgivning. Hur har stödet getts? Hur genereras kvalitet i processerna? Vad har varit bra och vad kan förbättras?

Delaktighet

Berättelser om hur deltagaren har blivit delaktig och påverkat planering och utformningen av sin arbetsrehabilitering. Vad har varit bra och vad kan förbättras?

Närmande till arbete

Beskrivningar av om deltagaren har upplevt en personlig utveckling i projektet? I så fall hur?

Beskrivningar om deltagandet i projektet har inneburit en förändrad situation för deltagaren? Hur? Har projektet bidragit till ett närmande till arbete, för deltagaren?

Röster om projektet

För att fånga ytterligare kvaliteter i projektet har deltagaren ombetts att berätta om vad han/hon tyckt har varit det bästa respektive det sämsta med att delta i projektet.

2009-03-02

Till Dig som just nu deltar i, eller har deltagit i:

- Arbetsrehabilitering, Hultsfred/Vimmerby
- Arbetscentrum/Rehabilitering & Ungdoms ACR i Västervik.

Utvärdering

Samordningsförbundet i Kalmar län har vänt sig till oss, Fokus Kalmar län, och bett oss att utvärdera projektet; Arbetsrehabilitering - Hultsfred/Vimmerby (ARHoV) och Arbetscentrum/Rehabilitering (ACR) & Ungdoms-ACR i Västervik. Fokus är en oberoende forsknings- och utvecklingsenhet, belägen i Kalmar.

Vad har varit bra och vad har varit mindre bra i projektet?

Samordningsförbundet vill helt enkelt veta vad Du, som har deltagit i något av projektet, tycker. Vi frågar därför alla personer som någon gång deltagit eller just nu deltar, om de kan tänka sig att besvara frågorna i bifogat formulär.

**Vi hoppas att Du vill besvara våra frågor och sända tillbaka formuläret
senast den 19 mars 2009**

Fyll i formuläret och lägg det sedan i bifogat kuvert, som redan är frankerat och adresserat till Fokus Kalmar län. Resultatet kommer att sammanställas i statistiska tabeller, där inget enskilt svar kommer att kunna utläsas. Utvärderingen kommer att presenteras som rapport till Samordningsförbundet under augusti, 2009.

Kan vi även få intervjua Dig?

Eftersom ett samtal/intervju ger oss en fylligare bild vore det värdefullt att komplettera enkätens svar med ett antal intervjuer. Skriv i så fall, på det bifogade färgade bladet, hur vi kan nå Dig.

Om Du vill veta mer om utvärderingen eller har synpunkter, hoppas vi att Du kontaktar oss.

Stort Tack för hjälpen

Agnetha Hammerin och Ann-Christine Larsson
Utvecklingsledare FoU-ledare

Kan vi få intervjua Dig?

Hur tycker du att det är eller har varit att delta i projektet ARHoV eller Arbetscentrum rehab? Vad har varit bra och vad kan förbättras? Detta är några av de frågor som vi skulle vilja höra dina tankar kring.

Vi vill gärna intervjua både dig som just nu deltar och dig som har avslutat. Om du inte har något emot det, önskar vi använda bandspelare för att spela in det som sägs. Detta då det kan vara svårt att hinna anteckna. Ingen utomstående kommer att få ta del av materialet och banden raderas direkt efter att utvärderingen har färdigställts. Om vi citerar någon i rapporten presenteras citatet anonymt och på ett sådant sätt ingen särskild person ska kunna urskiljas.

Kostnader i samband med intervju: Om det uppstår kostnader för dig i samband med intervjun, ersätter Fokus naturligtvis detta, (ex. förlorad arbetsinkomst eller resa).

Intervjuerna äger rum den 30-31 mars i Västervik och den 6-7 april i Vimmerby och beräknas ta en till en och en halv timma. De kommer att genomföras av Agnetha Hammerin.

Skriv hur vi kan nå dig och om du just nu deltar eller om du har slutat:

Deltar just nu Avslutade den _____ (månad) _____ (år)

Förnamn: _____

Telefon: _____ **Mail:** _____

Lägg det här bladet i det frankerade kuvertet tillsammans med frågeformuläret. Den person på Fokus som öppnar kuvertet kommer direkt att skilja formuläret och det här bladet från varandra. Detta innebär att vi inte kommer att kunna se vilka enkätsvar som just du har lämnat.

Om du istället vill meddela oss per telefon eller skicka en mail med uppgift om hur vi kan nå dig, går det naturligtvis bra. Du kan även skicka oss det här bladet i ett separat kuvert.

Med vänlig hälsning

Agnetha Hammerin och Ann-Christine Larsson

Fokus Kalmar län. Postadress: Box 75. 391 21 Kalmar. Direktnummer: Agnetha Hammerin, 0480-615 40 eller 0709-734 111. Ann-Christine Larsson, 0480-615 45 eller 0703-51 89 43.

Mail: agnetha.hammerin@fokus.regionforbund.se och ann-christine.larsson@fokus.regionforbund.se
www.fokus.regionforbund.se

Utgivna Fokus–Rapporter

- 2009:4 Kort-tids-boende. En kameleont i äldreomsorgen. Westlund, Peter. Pris 105 kr.
- 2009:3 Våld i nära relationer. Utvärdering av ett utbildningsprojekt. Hammerin, Agnetha. Pris 95 kr.
- 2009:2 Från rutin till behov. Salutogen rehabilitering. Westlund, Peter. Pris 95 kr
- 2009:1 Anställda och brukare utforskar och utvärderar – 50 landstings- och kommunverksamheter för psykiskt funktionshindrade. Johansson, Frida & Gough, Ritva. Pris 95 kr
- 2008:3 En analys av 2791 flyttningar till särskilt boende. Kalmar län 2004–2007. Westlund, Peter & Persson, Agneta. Pris 95 kr
- 2008:2 Sjuksköterskan som dirigent – om multisjukdom i särskilt boende. Westlund, Peter under medverkan av Sjöberg, Arne. Pris 75 kr
- 2007:4 I utredningens namn – två analyser. Gough, Ritva. Pris 95 kr.
- 2007:3 Beviljad ansökan. Om flyttningar till särskilt boende. Uppdaterad version. Westlund, Peter & Persson, Agneta. Pris 95 kr
- 2007:2 Arbetsprövning med coach. Gough, Ritva & Ganz, Helene. Pris 95 kr
- 2007:1 Boningar för äldre. Westlund, Peter & Englund, Monica. Pris 180 kr
- 2006:5 När dokumenten berättar. Statistik och tankar placering av kring barn och unga i Kalmar läns kommuner. Elsrud, Torun & Forsberg, Lena. Pris 135 kr
- 2006:4 Kritiska påståenden kring delegeringsprocessen. En roblem Detection Study avseende sjuksköterskans delegeringar. Nilsson, Kenneth. Pris 80 kr
- 2006:3 Verksamhetsnära ledarskap. En kunskapsöversikt. Renblad, Karin. Pris 95 kr
- 2006:2 Gilla grått – riskfaktor socialbidrag eller stöd till försörjning. Karlsson, Lilly. Pris 135 kr
- 2006:1 Beviljad ansökan. Om flyttningar till särskilt boende. Westlund, Peter & Persson, Agneta. Pris 95 kr
- 2005:3 LSS-handläggare granskar varandra. En metod för kvalitetsarbete i praktiken. Gough, Ritva. Pris 95 kr

- 2005:2 Verksamhetsnära ledarskap – kännetecken och förutsättningar. Westlund, Peter. Pris 95 kr
- 2005:1 Ett anständigt sätt. Beskrivning av verksamheten vid dubbel-diagnos teamet Pilen i Västervik. Göran Johansson. Pris 135 kr
- 2004:4 Kvarboendets gränser 2004. När det inte går att bo kvar hemma. Westlund, Peter & Persson, Agneta. Pris 90 kr
- 2004:3 Modeller för rehabplanering. Rapport från en forskningscirkel. Sjöstrand, Ingegerd & Westlund, Peter. Pris 90 kr
- 2004:2 Bostäder med särskild service. En kartläggning av boende för människor med begåvningshandikapp. Gough, Ritva & Andersson, Laila. Pris 105 kr
- 2004:1 Delegeringar i särskilt boende. Mottagarens perspektiv. Westlund, Peter. Pris 95 kr
- 2003:2 Utveckling av kommunala behandlingshem med utgångspunkt från Rydéniska villan i Nybro kommun. Andersson, Mattias. Pris 115 kr
- 2003:1 Trygghetskedjan. Tidigt stöd till personer med demens handikapp och deras anhöriga. Fransson, Ove under medverkan av Blomqvist, Kerstin, Gough, Ritva och Westlund, Peter. Pris 145 kr
- 2002:4 Projekt för kvalitetsutveckling i socialt arbete. En kvalitativ utvärdering av två utvecklingsprojekt med stöd från Läns styrelsen i Kalmar. Kronberg, Britt & Steen, Immanuel. Pris 115 kr
- 2002:3 Intervjuer om boendeskapande. En fallstudie av en grupp bostad för personer med begåvningshandikapp. Gough, Ritva. Pris 135 kr
- 2002:2 Socialt synsätt i äldreomsorgen. Emmaboda serviceområde. Westlund, Peter. Pris 165 kr
- 2002:1 Kommunens sjuksköterska. I Florence anda. Andra upplagan 2007. Westlund, Peter & Larsson, Elisabeth. Pris 165 kr
- 2001:9 Socialbidrag med kvalitet – ett klientperspektiv. Ett utvecklingsprojekt i fyra kommuner. Kronberg, Britt. Pris 115 kr
- 2001:8 När projekt inte lyckas måste man lära av sina misstag! EU-fyren – ett exempel. Steen, Immanuel. Pris 95 kr
- 2001:7 Boendestöd – och vad det kan bli. Gough, Ritva & Bennisäter, Lillemor. Pris 110 kr

- 2001:6 Särskilt boende. En flyttstudie. Westlund, Peter. Pris 105 kr
- 2001:5 Kommunala resurser för rehabilitering. En kartläggning. Håbring, Bengt & Westlund, Peter. Pris 105 kr
- 2001:4 Uppföljning av insatser. Biståndsbedömning i äldreomsorg. Westlund, Peter. Pris 90 kr
- 2001:3 Avslutande utvärdering av projekt Paraplyer. Ett EU-finansierat rehabiliteringsprojekt i Sölvesborg. Steen, Immanuel. Slutsåld
- 2001:2 Socialbidrag med kvalitet – ett tjänsteperspektiv. Immanuel, Steen & Kronberg, Britt. Pris 115 kr
- 2001:1 Förnyad aktgranskning. Biståndsbedömning i äldreomsorg. Westlund, Peter. Pris 90 kr
- 2000:3 Kvalitet i arbetet med unga föräldrar och deras barn. En enkätundersökning vid Familjecenter i Oskarshamn. Steen, Immanuel. Pris 110 kr
- 2000:2 Kvalitetssäkring av nutritionen. Äldreomsorgens särskilda boenden. Örtman, Gerd. Pris 95 kr
- 2000:1 Road – Romano Drom. Evaluation and Documentation. Steen, Immanuel & Hammerin, Agnetha. Pris 120 kr
- 1999:7 Lära av varandra. Kollegiegranskning – Kvalitetskartor – Fokusgrupper. Westlund, Peter. Pris 140 kr
- 1999:6 Socialbidrag med kvalitet. En enkätundersökning i Kalmar, Karlskrona, Växjö och Skövde kommuner. Kronberg, Britt. Pris 75 kr
- 1999:5 Tidlig indsats – En god start fra teenager til mor. Et socialt og tværfagligt projekt til støtte for helt unge piger der vælger at føde deres børn. Steen, Mikael & Steen, Immanuel. Pris 80 kr
- 1999:4 En aktgranskning i 12 kommuner. Biståndsprojekt i äldreomsorg. Westlund, Peter. Pris 90 kr
- 1999:3 Professionella utredningssamtal – Biståndsprojekt i äldreomsorg. Westlund, Peter. Pris 120 kr
- 1999:2 Samverkan för barnets bästa? En studie av förebyggande arbete i tre samverkansprojekt kring barn och unga. Frih, Cecilia & Steen, Immanuel. Pris 90 kr
- 1999:1 Från bidrag och beroende till arbete och försörjning. Fyra modeller för socialbidrag med kvalitet. Steen, Immanuel & Sundberg, Kjell. Pris 92 kr

Skriftserier

- Skriftserie 2008:2 Barnperspektiv och föräldraskap – professionellas erfarenheter av möten med psykiskt funktionshindrade föräldrar. Järkestig-Berggren, Ulrika. Pris 75 kr
- Skriftserie 2008:1 Resultat 2007. Aktgranskning i Kalmar län. Granskning av bifalls- och avslagsärenden. Gough, Ritva & Westlund, Peter. Pdf-fil
- Skriftserie 2008:8 Journalgranskning. Kalmar län. Westlund, Peter. Pdf-fil
- Skriftserie 2007:7 Alla dessa kvinnor. Alge, Siv, & Larsson, Elisabeth. Pris 50 kr
- Skriftserie 2007:6 Budkaveln. Westlund, Peter. Slutsåld
- Skriftserie 2007:5 Omsorgsarbete. Ett underlag för samtal i arbetslaget. Claesson, Britt-Marie & Westlund, Peter. Pris 50 kr
- Skriftserie 2007:4 Ett försök som väcker frågor. Gough, Ritva. Pris 50 kr
- Skriftserie 2007:3 Att leva det omöjliga. Om kvinnor som kallas ”dubbeldiagnos”. Eneroth, Bo. Pris 90 kr
- Skriftserie 2007:2 Att ha blick och känsla. Om praktiken i praktiken. Eneroth, Bo. Pris 90 kr
- Skriftserie 2007:1 Resultat LSS 2006. Aktgranskning i Kalmar län. Gough, Ritva. Pdf-fil
- Skriftserie 2006:3 Resultat. Undersökning av grundskoleelevers användning av droger, Kalmar län 2006. Hammerin, Agnetha. Pris 70 kr
- Skriftserie 2006:2 Uppföljning av insatser. Biståndsbedömning i äldreomsorg – 2004 och 2005. Johansson, Frida. Pdf-fil
- Skriftserie 2006:1 Resultat. Undersökning av studerandes användning av droger Gymnasieskolan, Kalmar län 2005. Thunberg, Ambjörn, Hammerin, Agnetha. Pris 70 kr
- Skriftserie 2005:3 Resultat. Aktgranskning Kalmar län 2005. Persson Agneta & Westlund, Peter. Pdf-fil
- Skriftserie 2005:2 Handläggarens hembesök. Samtal om samtal. Westlund, Peter. Pris 50 kr

- Skriftserie 2005:1 Resultat. Undersökning av grundskoleelevers användning av droger. Kalmar län 2004. Thunberg, Ambjörn, Hammerin, Agnetha & Gough, Ritva. Pris 70 kr
- Skriftserie 2004:2 Resultat. Aktgranskning år 2003. Persson, Agneta & Westlund, Peter. Pdf-fil
- Skriftserie 2004:1 Förorätter, Orätter och Efterrätter. Peters krönika. Westlund, Peter. Pris 50 kr
- Skriftserie 2003:4 Tjänsteutveckling. Ett koncept för socialtjänstens FoU. Westlund, Peter. Pris 50 kr
- Skriftserie 2003:3 Kunskapsträdet. Erfarenheter från en forskningscirkel om lösningsfokuserad arbetsmodell. Moula, Alireza. Pris 90 kr
- Skriftserie 2003:2 Resultat. Uppföljning av insatser år 2002. Persson, Agneta & Westlund, Peter. Pdf-fil
- Skriftserie 2003:1 Resultat. Aktgranskning SoL år 2002. Persson, Agneta & Westlund, Peter. Pdf-fil
- Skriftserie 2001:2 Resursfördelningssystem i äldreomsorg. Westlund, Peter. Pris 50 kr
- Skriftserie 2001:1 Nyckeltal och Behovsutveckling inom äldreomsorgen i Kalmar län. Johansson, Thomas. Pris 50 kr

Alla priser är exkl. moms.

Beställning av ovanstående rapporter/skrifter kan göras till:

Fokus Kalmar län
Box 75, 391 21 KALMAR
Tfn: 0480-615 50. Fax: 0480-130 62

E-post: info@fokus.regionforbund.se
<http://www.fokus.regionforbund.se>